

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**EDİMSELLEŞME: MİMARLIKTAKİ EYLEME BİÇİMLERİNİN AÇILMASI
ÜZERİNE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Didem SAĞLAM

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN 2013

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**EDİMSELLEŞME: MİMARLIKTA EYLEME BİÇİMLERİNİN AÇILMASI
ÜZERİNE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Didem SAĞLAM
502091095**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜNER

HAZİRAN 2013

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502091095 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Didem SAĞLAM**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**EDİMSELLEŞME: MİMARLIKTA EYLEME BİÇİMLERİNİN AÇILMASI ÜZERİNE**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜNER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Funda UZ**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Levent ŞENTÜRK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Teslim Tarihi : **03 Mayıs 2013**
Savunma Tarihi: **21 Haziran 2013**

ÖNSÖZ

Öncelikle her zaman bana destek olan ailem; annem, babam, Bahadır ve Muko'ya sonsuz sevgi ve anlayışları için,
Lisans eğitimimden beri mimarlık kavrayışıma önemli katkıları olan danışmanım Ayşe Şentürer'e bana olan güveni ve desteği için,
Tutku'ya dünyadaki iyi şeylerin gerçekleşebileceğini bana gösterdiği için,
Beril'e beni hep yüreklendirdiği için,
Ferhan Yürekli başta olmak üzere, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca karşılaştığım tüm hocalarıma hayatıma olan katkıları için,
UdN ile beni tanıştıran HafenCity Üniversitesine,
Hamburg'daki karşılaşmalarına ve tüm diğer arkadaşlarıma değerli katkı ve destekleri için teşekkür ediyorum.

Haziran 2013

Didem Sağlam
Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY.....	xv
1.GİRİŞ.....	1
1.1 Sorun ve Çerçeve.....	1
2. EYLEME BİÇİMLERİNİN KAPATILMASI ÜZERİNE.....	5
2.1 Sermaye ve Nicelleşme.....	8
2.2 Otorite ve Yapıp Etme Kudreti.....	9
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	11
3.1 Biçimsel Neden Hareketi ve Etkin Neden Hareketi.....	13
3.2 Zaman Kavrayışı ve Oluş.....	15
3.3.1 Virtüel ve Edimsel ile Gerçek ve Olanaklı.....	16
3.3.2 Edimselleşme ile Gerçekleşme.....	20
3.3.3 Fark ve Yaratma ile Benzerlik ve Sınırlandırma.....	22
3.3 Ara Sonuç.....	25
3.4 Çokluk.....	26
3.4.1 Düzen çokluğu.....	27
3.4.2 Örgütlenme çokluğu.....	29
4. EYLEME BİÇİMLERİNDEKİ EDİMSELLEŞMELER: MİMARİ ÜRETİMLER E BAKIŞ.....	33
4.1 Bruder Klaus Şapel ve Edimselleşme.....	38
4.2 Paris 17° Konut Bloğu ve Edimselleşme.....	44
4.3. UdN- University of Neighbourhood.....	52
5. SONUÇ.....	57
KAYNAKLAR.....	59
ÖZGEÇMİŞ.....	63

KISALTMALAR

TDK	: Türk Dil Kurumu
RIBA	: Royal Institute of British Architects
UdN	: Universität der Nachbarschaften
HCU	: HafenCity Universität

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Tez İzleği.....	4
Şekil 3.1 : Gerçekleşme ve Edimselleşme Hareketi.....	13
Şekil 3.2 : Kavramlar Şeması.....	15
Şekil 3.3 : Virtüel ve Edimsel.....	20
Şekil 3.4 : F.Bacon Triptik <i>İnsan Bedeni Çalışmaları</i>	21
Şekil 3.5 : Karşılaştırmalı Kavramlar.....	25
Şekil 3.6 : Olanaklının gerçekleşmesi ve düzen çokluğu.....	28
Şekil 3.7 : Virtüelin edimselleşmesi ve örgütlenme çokluğu.....	29
Şekil 3.8 : Dağılan ve Kesişen Çizigiler.....	30
Şekil 4.1 : İncelenen örneklerde mekan oluşumu ve ilgili kavramlar.....	38
Şekil 4.2 : Bruder Klaus Şapeli'ne içeriden bakış.....	40
Şekil 4.3 : Bruder Klaus Şapeli'nin iç mekan temsili ve görünümü.....	41
Şekil 4.4 : Kavramlar Şeması.....	42
Şekil 4.5 : Potansiyellerin edimselleşmesi ve örgütlenen çokluklar.....	43
Şekil 4.6 : Cephenin yıkılıp ekstra alanın eklenmesi.....	45
Şekil 4.7 : Cephenin yıkılıp ekstra alanın eklenmesi.....	46
Şekil 4.8 : Dairelerin ekstra alanlarından fotoğraflar	47
Şekil 4.9 : Kolaj temsil	48
Şekil 4.10 : Kavramlar İlişkisi.....	49
Şekil 4.11 : Hastane binasının UdN'e dönüştürülmesi süreci	53
Şekil 4.12 : UdN'in otele dönüştürülmesi süreci	56

EDİMSELLEŞME: MİMARLIKTAKİ EYLEME BİÇİMLERİNİN AÇILMASI ÜZERİNE

ÖZET

Dünya üzerindeki mimarlık üretimlerinin ne kadarı yeni bir söz söyler, ne kadarı yeni potansiyellere açıktır? Bu çalışma böyle bir kaygıyla filizlendi.

Peki mimarlık eyleme biçimlerini nasıl kapattı? Kuşkusuz gündelik hayatı ve gündelik mekanları kuran sermaye ve (mimarlık iktidarı dahil) otoritenin, bu kapalılıkta etkisi büyük. Bu düzen içinde artık nitelikten çok nicelik üreten mimarlıklar, ürettikleri mekanları da deneyimden yoksun bırakmaktadır.

Bu araştırma, mimari üretimin zamanda değişen ve deneyim ile düşünce üreten bir pozisyonda olabileceğini işaret ederek, bazı mimarlıkların ayırdedilebilmesi için, araç edindiği felsefe ile bir eleştiri çerçevesi kurar. Mimarlık ve diğer yaratıcı üretim pratiklerinin eylemselliği açabildikleri aralıkların peşindedir. Bu aralık, Deleuze ve Bergson'un fark ve zaman kavrayışı ile kurulmuş, bu kavrayışı olumlayan mimari örnekler tartışılmıştır.

Kavramsal çerçevesi kurulurken, Bergson'un Bölme yöntemi esas alınarak, ikili olarak varlığın hareketi ele alınmıştır. Eyleme biçimlerinin *kapalılığı* için *gerçekleşme*, eyleme biçimlerinin *açıklığı* için ise *edimselleşme* hareketleri tariflenir. Bu terimler, Deleuze ontolojisinin varlığın hareketi anlatısından (biçimsel neden hareketi ve etkin neden hareketi olarak) gelmektedir. Gerçekleşme diye nitelendirilen sürecin şartları benzerlik ve sınırlandırma, edimselleşme diye adlandırılan sürecin şartları ise fark ve yaratma olarak kabul edilir. Mimarlık pratiğinde üretim sürecine karşılık gelen Gerçekleşme ve Edimselleşme, organizasyonel işleyiş olarak iki tür çoklukta Düzen Çokluğu ve Örgütlenme Çokluğu olarak tanımlanır.

Ele alınan örnek üretimler, mekan oluşumları açısından yeni potansiyeller barındıran ve zamansal doğası olan mimarlıklardır. Her yapının edimselleştiği ve edimselleşmediği durumları olabilir. Bu yüzden buradaki örnekler birbirlerinden edimselleşme süreçleri ve koşulları bakımından farklılaşacak şekilde seçilmiştir. Toplu konut gibi kentsel ve yapısal anlamda katı bir mimarlık üretiminin edimselleşmeye ne kadar açılabilirdiği Paris 17° konut bloğu projesiyle; dini bir yapı olarak hem de tek aktörlü üretim olan Zumthor'un Bruder Klaus Şapel'inin edimselleştiği süreç ve virtüellikleri; ve son olarak örgütlenme biçimlerinin en görünür olduğu örnek olan HafenCity Üniversitesi projesi UdN'in edimselleşme süreçleri tartışılmaktadır.

Edimselleşme ile düşünebilmek, yaratıcı üretim pratiklerine bir eleştiri gözlüğü sunabilir, hem de henüz tasarlanmamış gelecek üretimler için, eyleme biçimlerine yönelik açıcı bir bakış açısı olabilir. Çalışmanın niyeti, inşa edilmiş yapıları anlamlandırmak değil, (anlamlandırmak dışsallaştırmak olurdu), özgürleştirici bir düşünsel yaklaşımı, bu tarz bir üretimin alanına yaymaktır.

ACTUALISATION: HOW TO ACTUATE ARCHITECTURE?

SUMMARY

Architecture around the world, has become a discipline of building quantity rather than quality. How many of them bring forth new potentials? Proportionally, it must be so less when it is considered that there are so much investments in construction in recent years.

What stops innovation? Apparently capital and authority are the fundamental issues of underlying causes. The space and everyday life which goes through that space are determined by those causes. And that brings on spaces which are lack of experience.

Actually, this study is mostly interested in the conditions which make architecture open for change, rather than the conditions which close it.

Everything “designed” is brand new and different. So where is the line when you say that a building is “different” or “qualified”? According to this study, it is about vitality and time concept of designed space.

To analyse spaces in the concept of time, philosophy of Henri Bergson and Gilles Deleuze is used as a tool. By the help of “the division method” of Bergson, the frame is set up in comparatively two paths. In the first one, the “formal cause movement” of the being is belong to a linear time belief. So it is a passive movement which the being doesn’t change itself, or make others change.

The second one “efficient cause movement”, is about being’s productivity and producibility. “Formal cause” is the movement of the “possible” and “efficient cause” is the movement of “virtual”. Possible turns into “real”, virtual turns into “actual”.

To make this terminology of *virtual* and *actual* clear, we need some definitions. “Possible” and “Virtual” are two of the terms which Bergson used in his books ‘*Time and Free Will*’ and in ‘*Matter and Memory*’. “The real” is what exist here and now, “the possible” is what can exist. What can happen always depends on what already happens. The possible turns into real by “realization”. On the other hand “virtual” is not a possibility, it is an alternative reality which has not been *realized*. Virtual comes up to life as by “actualisation”.

Moreover, the rules of realization are resemblance and limitation. And the rules of actualization are difference and of creation. In order to be actualized, the virtual must *create* its own lines of actualization in positive acts.

Meanwhile, according to the division method, beings can be divided according to their difference type. “Difference in kind” and “difference in degree”.

Since operating architecture can be perceived as “the organization of space”, and the output of the movements are mostly “multiplicity”, the last part of the theoretical

frame is very related to architecture. “Multiplicity of order” is related to realization, since it is a predicted and static event. On the other hand “the multiplicity of organization” is related to actualisation since it is an unforeseeable event.

Multiplicity of order has differences in degree which are homogeneous and static. On the contrary multiplicity of organization has differences in kind which are heterogeneous and changing.

Eventually the direction of the study is going to be in the context of “*virtual*” and “*actual*” of Bergson reading of Deleuze, tracing the differentiation lines of some architectural projects. It is a critique of realisation and an affirmation of actualisation.

Since it is about multiplicity, event is the thing now, not the being. So this study is chasing experience and change in space. During actualisation things change over time.

What is the act of making difference in architecture? When people feel themselves in space, they feel like they can change something. They can feel it if the space is “open” to effects of time, nature and people. They realize that being in a space makes a difference.

Even though they were generated with an architect/ architects, the three case studies are spaces where they are open to change over time.

The projects mentioned are like they are planned and drawn as the “*possible*”. Then during realization it differentiates (from what was planned). So it is actualized. Therefore it means it is managed to design the “*virtual*”.

The first one is Bruder Klaus Chapel of Peter Zumthor. The actualisation takes place in the process of their construction because of the way the wood is used. Therefore you can see changes in material. It is not possible to represent the walls constructed by burning the tree logs down. It is an experience. And also the space itself is also “living” or “vital” because it is not resisting against time. It differentiates in time.

The second one is Paris 17° housing blocks by Lacaton, Vassal and Druot. It is an existing building, which was planned to be demolished and built a new one. The group of architects (their name is “Plus”) suggests not to demolish it, but to extend the building outwards of its border. This is creating a potential, which can change itself and affect others.

The actualisation occurs in the process of organization and will also occur during the life of the building. The actors related to this project are the city authorities, architects, the people living in the building and the other residents of the city. Plus architects, managed to organize multiplicity and let each user affect and develop the space. In the end each apartment has “unprogrammed extra space” to change it. What is more, the public areas of the block is also extended. Building turned into a luxury housing apartment, not in general meaning, but for personal meaning.

The third and the last one is UdN (University of Neighbourhood) project of HafenCity University in Hamburg. It is an old building, which is going to be demolished. HCU owns the building for five years and use it as a both 1/1 scale space production and to make research in the district including itself. They reuse waste materials from other construction sites.

Design process, construction process, living process and even the process of organization of the actors are mixed altogether. In every moment it is being used, and everytime it is in change. For every programme, a new organisation is created. And

during that programme it is rebuilt for several times.

Neither the building nor the actors resist to change in time. The users can feel the vitality of the space everytime. It is “operating architecture” by creating differences and experience.

In conclusion, actualisation as a thinking method for creative design practices such as architecture, provides a critique filter. The intention of the study is not to give meaning to the space, it would be extrinsic. However it is expected to create a liberating and intellectual approach of space of built environment. It seems important to liberate operating architecture from the capitalist system and the authorities, to create a differentiation line for itself.

1. GİRİŞ

‘Dünya üzerindeki mimarlık üretimlerinin ne kadarı yeni bir söz söyler, ne kadarı yeni potansiyellere açıktır?’ gibi bir sorunun kaygısı, burada, eyleme biçimlerinin kapalılığı olarak tarif edilir. Tez, bu kaygının ortaya koyulabilmesi için bir yol araştırır. Bunun için mimarlık üretimi ve felsefe arasında geçişler yaparak, ve bir eleştiri çerçevesi oluşturarak, bazı mimarlıkların ayırdedilmesini imkanı kılmak için Deleuze felsefesinden destek alır.

Bu tezin mesele edindiği şey, başta mimarlık olmak üzere yaratıcı üretim ve üretim biçimlerinin (düşünce-temsil’den inşa edilmiş olan haline kadar) zamansallık ilişkisi üzerinden sorunsallaştırılması ve konuşulması gereğidir. Bunun için zaman-süre ilişkisini mesele edinen Bergson ve Deleuze’ün Fark’a ilişkin yaklaşımlarının incelenmesi ve “virtüel ile edimsel” olmak üzere varlığın iki durumu üzerinden “farklılaşma” olgusu ele alınarak, bu yaklaşımı ortaya çıkarmaya aracılık edebilecek mimari üretimlere yer verilmesi ile zamansallık olgusu sorgulanmıştır. Bu ele alış biçimi tezin yöntemini oluştururken aynı zamanda mimarlığa bir tür değerlendirme yöntemi ile bakarak, bir eleştiri kuramı denemesi olarak ortaya konulmuştur.

Söz konusu “fark”, Colebrook’un (2009), ifade ettiği gibi, “farklı biçimler arasındaki farklılık veya özgün bir modelden farklılık değildir, farklılık tekrar tekrar yeni biçimler üreten güçtür.” Bu güç, Brown ve diğ. (2013), bahsettiği gibi hem bazı koşulların potansiyeli ile açığa çıkan bir değişim, hem de potansiyellerin de farkedilerek, henüz olmamış daha başka şeylerin de olabileceği hissini yaratan bir farklılaşma olan bir yenilikle ortaya çıkabilir.

1.1 Sorun Çerçeve ve Yaklaşım

“Çağdaş insan kendi özyaşam öyküsünden yoksun kaldığı gibi, deneyimi de elinden alınmıştır; hatta insanın deneyimleme ve deneyimlerini aktarma yetisine sahip olmayışı belki de kendisiyle ilgili elindeki nadir verilerden biridir” (Agamben, 2010).

Benjamin’in “deneyim yoksulluğu” olarak tariflediği sorun, farklı dönemlerde farklı

sebeplere dayansa da göz ardı edilemez bir gerçektir. (Agamben, 2010'da atıfta bulunulduğu gibi)

Bu noktada, bu anlatıları mekanla ilişkilendirmek, Olafur Eliasson'un stüdyo¹sunun işleriyle mümkün olabilir. Stüdyonun, Tokyo'daki Yeşil Nehir (Green River) yerleştirmesi aracılığıyla gündeme getirdiği mesele önemlidir; kentlerde insanın bir şeyleri değiştirme gücünü farkedebilmesi için, önce orada bulunduğunu farkedebilmesi gereklidir.

Yeşil Nehir, insana, mekanın boyutları ve zamanı olduğunu gösterir. Zamanla suyun nehir içinden akışını renk gösterir olmuştur. Su şehri, 'görüşülebilir/ tartışılabilir' yapmıştır. Bir şeyi yapmakla yapmamak arasında fark olduğunu hissedersiniz, demek ki ben bu şehrin bir parçasıyım oy vermem bir şeyleri değiştirir dersiniz (Eliasson, 2009).

"Düşünme ile yapma arasını bağlamak önemlidir. Bu ikisi arasında da deneyim vardır" (Eliasson, 2009). Bu araştırma, mimari üretimin de dünyada yerini almış, zamanda değişen ve deneyim ile düşünce üreten bir pozisyonda olabileceğini işaret etmektedir.

Miessen (2013), Cedric Price'in projelerinin zamansal doğasını olumladığı bir konuşmasında, mimarlık üretimlerinin, on yıldır biçimciliğe olan düşkünlüğünden dem vurmaktadır: "Son on yılda inşa edilen pek çok bina giderek daha fazla kendi kendine gönderme yapan nesneler haline geldi. [Halbuki] mimarlık gerçekten zaman içinde gerçekleşen bir şeydir" (Miessen, 2013).

Önceden biçilmiş deneyimi dayatmayan ve sermaye, otorite ya da başka etkilerle dayatılmış olan deneyimden kurtulmayı sağlayabilen mimarlık örnekleri, mekanın oluşumu üzerinden ele alınmalıdır. Bu oluşumlar, zamanın, doğa ve insanın etkilerine karşı durmayan, edimselleşmeye açık üretimlerdir. Mekansal örgütlenme ve organizasyonel işler olarak aktörlerin örgütlenmesi, kolektif hayal gücünü ve insanın üretme potansiyelini de inşa eder ve farklılaşmaların yeni güçler açığa çıkarmasına fırsat veren aralıklar bırakır.

Bu zamansal aralığı, deneyimi, virtüel olanı öngörmenin ya da aktarmanın mimarlık disiplininde olanağı yoktur. Kavramsal anlatı bu aralığı işaret eder. Bu yüzden tezin

¹ Eliasson, Berlin'de, mimar, sanatçı, aktivist, zanaatkar, sanat tarihçisi, aşçı gibi mesleklerden oluşan, mühendisler ve gerekli başka disiplinlerle de ortaklıklar yapan geniş bir deney ve sanat stüdyosu kurmuştur.

kurulumu, üretilmiş mimarlıklara geri dönüp tartışabilen bir eleştiri altlığı oluşturmaya yöneliktir.

Deleuze'ün Bergson'u yazarken genişleterek ve yeni terimler ekleyerek yeni yaklaşımlar ortaya koyması gibi, Hardt da Deleuze'ü yazarken siyasal alandan yaklaşılarak benzer şekilde yeni anlatılar oluşturmuştur. İkisinin de yeni dünya kavrayışları peşinde olduklarını söylemek mümkün. Bu çalışmada ise bu anlatılardan kurulacak felsefi bir çerçevenin mimarlık kavrayışlarında bir perspektif oluşturması hedeflenmektedir.

İkinci bölümde eyleme biçimlerinin kapatılmasının ne anlama geldiği ve mimarlığın eyleme biçimlerini nasıl ve neden kapatmış olabileceği tartışılmaktadır. Kapitalist ekonomide 'niteliklerin niceliklere dönüşümü' ve 'mimarlığın iktidarı' konuları üzerinden bu tartışma sürmektedir.

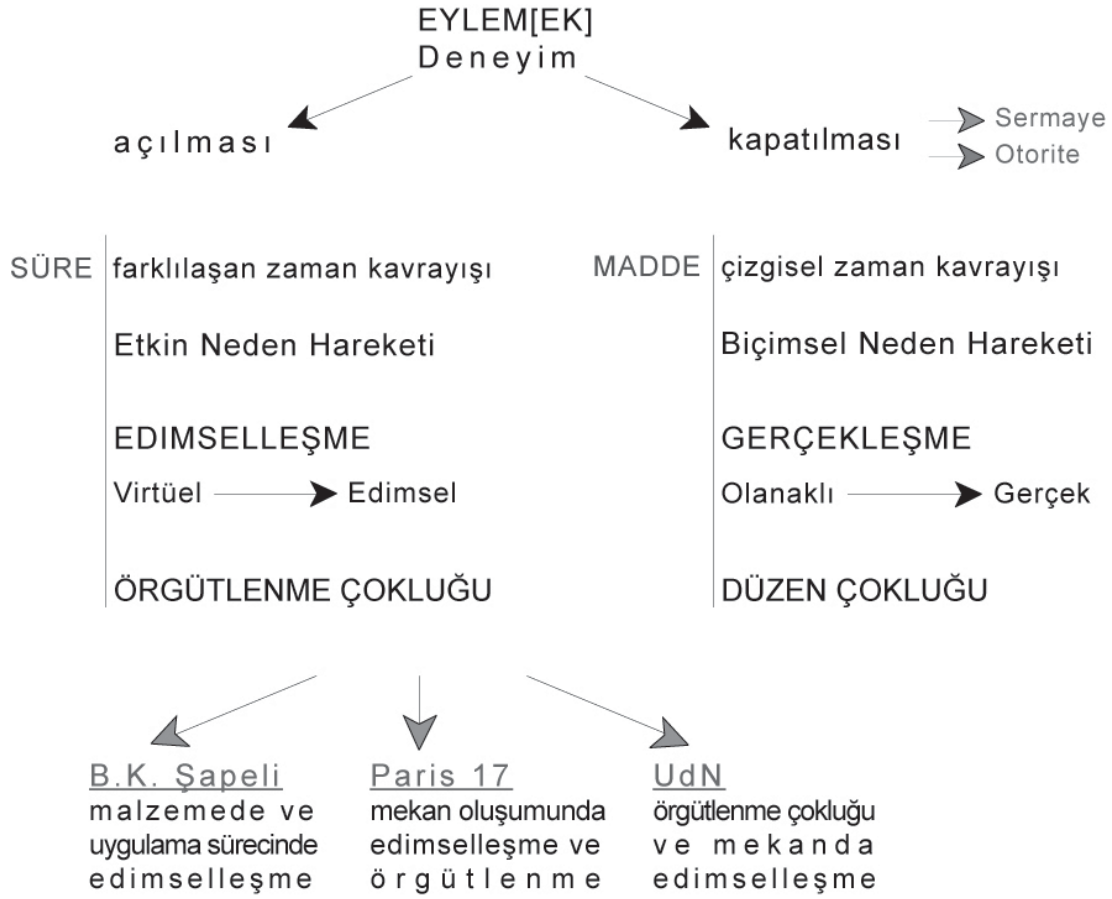
Üçüncü bölümde, Deleuze'ün Fark ve Süre olgularını, kendi yaklaşımıyla birlikte ortaya koyduğu felsefesinden bir çerçeve kurulmaktadır. Çerçeve, Gerçekleşme ve Edimselleşme hareketlerini karşı karşıya koyup bunları kıyaslayarak ikili bir anlatıyla oluşturulur. Bu bölümde, Eyleme biçimlerinin *kapalılığı* için *gerçekleşme*, Eyleme biçimlerinin *açıklığı* için ise virtüel olma veya *edimselleşme* terimleri kullanılır. Bu terimler, Deleuze ontolojisinin varlığın hareketi anlatısından (biçimsel neden hareketi ve etkin neden hareketi olarak) gelmektedir. Gerçekleşme diye nitelendirilen sürecin şartları benzerlik ve sınırlandırma, edimselleşme diye adlandırılan sürecin şartları ise fark ve yaratma olarak kabul edilir. Mimarlık pratiğinde üretim sürecine karşılık gelen Gerçekleşme ve Edimselleşme, organizasyonel işleyiş olarak iki tür çoklukta Düzen Çokluğu ve Örgütlenme Çokluğu olarak tanımlanır.

Dördüncü bölümde, tez, mimarlık gibi tüm yaratıcı pratiklerin, eylemselliği açabildikleri aralıkların peşindedir. Bunlar farklı süreçlerindeki eyleme biçimleri bakımından yeni potansiyeller açığa çıkarmış mekanlardır.

İlk olarak Peter Zumthor'un Bruder Klaus Şapel'i malzeme ve uygulama süreçlerindeki edimselleşmeyi örneklemektedir.

İkinci olarak Lacaton, Vassal ve Druot'nun Paris 17° konut blokları, kent içindeki katı yapılar olarak toplu konutta edimselleşmenin nasıl ve hangi süreçlerde açığa çıkabildiğini tartışmaya aracı olabilecek bir yapıdır.

Son olarak bir üniversite projesi olan UdN (Mahalle Üniversitesi) binası, örgütlenme çokluğunun edimselleşmeyi açan bir üretim biçimi olabildiğini işaret eder. Ortaya koyulan bu üç ayrı mekan oluşumları, üçüncü bölümde ortaya konulan kavramsal çerçeve dahilinde çözümlenmektedir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1: Tez izleği.

2. EYLEME BİÇİMLERİNİN KAPATILMASI ÜZERİNE

Deleuze'e göre, gerçeklik veya varlığın kaynağı birlik değil, farklılık olduğu gibi, olmanın kökeni de, özdeşlik içerisinde farklılıkların ortadan kalkması anlamında aynı veya bir olmak değil, başka olmaktır. "Farklılık ise, bir şey değil, bir süreçtir, o kıvrımların açılması anlamında bir açmadır, bir nesne veya kendilik değil, canlı ve dirimsel bir süreçtir" (Yetişkin,2011).

İnsan topluluklarının birlikte yaşayabilmesi için "insanlar sanatla, dinle, siyasetle uğraşmadan önce, yemek, içmek, barınmak ve doğanın zorlu koşullarına karşı koymak için kendilerini korumak, kısacası *üretimde* bulunmak zorundadırlar." Bu üretimin biçim ve koşulları, bir toplumun özelliklerini ve diğer toplumlarla ilişkilerini oluşturur (Akdere, 2004). Öyleyse, "insanların temel ihtiyaçlarını üretmek için kullandıkları araçların, bilgi ve tecrübenin ve üretim sürecinde birbirleriyle kurdukları bütün ilişkilerin, üretim ve yaşama yöntemlerinin tümüne birden üretim [biçimi] tarzı denir" (Akdere, 2004). Kapitalist toplum da bir tür üretim biçiminin oluşturduğu sistemin unsurudur. Temel ihtiyaçlardan doğmuş olmasına rağmen bu üretim biçimi, toplumun düşünsel, kültürel ve gündelik yaşamını da biçimlendirir ve bu ilişkilerle birlikte kendini sürekli yeniler, dönüştürür.

Sürekli kendini yenileyen bir sistem olan kapitalizmin, bu dönüşüm içindeki mekan ihtiyacı, mimarlığı, tartışmanın merkezi konumuna getirir. Çünkü, "maddi yaşamı dönüştürme gücü, sadece üretim ilişkileri ve bu sürece dahil olan insanlarla sınırlı değildir; beraberinde mekansal bir hareketlilik ve değişimi de kaçınılmaz olarak gerektirir" (Yırtıcı, 2005). Dolayısıyla kapitalist ekonominin gerektirdiği toplumsal ilişkiler ve örgütlenmeler mekan ve gündelik hayatı etkiler. Üretim ilişkileri ile üretici güçler, insanı ve yaşam ortamlarını tarifler, ve yeniden tarifler. Örneğin modadaki değişim döngüsü, tüketimi sürekli kılmak için gereklidir. Öyle ki, ekonomik aktörlerce karlılık getiren pazarlar arayışı ve yayılma zorunluluğu, ortalama bir insanın nasıl bir işte çalışacağını, iş ortamını, evini, boş zamanlarını, ne giyebileceğini, ne izleyebileceğini belirler. Kurduğu gündelik hayatta yer alan her yer ve zamanı metaya çevirir ve genel bir birey profiliyle bu metayı belirli ve tanımlı

kılarak karını garanti altına alır. Zamanla bunları dönüştürerek kendi değerini kendi artırır. En önemli etkinliği bu genelleme ve tek tip yaratma vizyonudur. Farklılıklar, kârlılığı riske atmaktır. Bu yüzden farklılıkları göz ardı etmeyi yeğler.

Öyleyse bu yenilik arayışı nasıl bir dönüşümdür? Bu, kontrollü sonuçları olması gereken, tekrar eden, *farklılaşmayan*, doğasını değiştirmeyen bir yeniliktir. Baker de kapitalizmin kendi doğasını değiştirmeden, bizim için "ikinci doğalar" yaratmaktan geri kalmadığını belirtmektedir (Baker, t.y.b). Farklılaşmayan bu ikinci doğalar, nitelik üretmemektedir. Deleuze ve Guattari'nin "değer" ile ilgili soruları nitelik meselesine yöneltilebilir: "Peki acaba değer değeri nedir? Değer sadece ürünün içinde 'billurlaşan' birikmiş emek midir, yoksa varoluşun üretiminin bir etkisi olarak arzuların, 'yeninin yaratılmasının', kısacası fark ile tekrarın içkinliği midir?" (Baker, t.y.c). Nitelik, yeninin yaratılması sürecinde hareketin sebep olduğu değişimlerdir. Bu hareketi üreten ise içkin ve değişen doğlardır.

Brown ve diğ. (2013), tasarlanmış her şeyin bir anlamda yeni ve farklı olduğunu kabul ederek sorar; "açıkça büyük ve belirgin bir fark yaratan işaretler var, bu çizgiyi nasıl çizersiniz?" Öyleyse her yeninin farklılaşma olmadığı açıktır. Peki farklılaşmayı ve neyin 'nitelikli yeni' olduğunu nasıl belirleriz?

Farklılaşmanın temel unsuru süredir. Fark, süre'de gerçekleşen içsel bir değişimdir ve benzemezlik ve öngörülemezliği kendinde taşır. Kapitalizmin süre ile ilişkisi ise çizgiseldir, fark yaratmaz. Yırtıcı'nın alıntıladığı gibi; "kapitalizmin zamanı homojen bir zaman ve buna denk düşen mekan da homojen, edilgen ve soyut bir mekandır" (Yırtıcı, 2005). Bu homojenlik kapitalist *düzenin* öngörülemezliği sahiplenmemesinden kaynaklanır. Çünkü değeri olan başka bir deyişle pazarlanabilir olan; kararlı ve sabit olan şeyler, tanımlı metallerdir. Kapitalizm ile mekanın içi boşaltılarak haddinden fazla "genellik" ve "belirlilik" ile mekan üretiminin kendini kapattığı söylenebilir. Yırtıcı'ya göre kapitalist ekonomide bahsedilebilecek farklılık, bölgeler arası yaratılan farklılıktır, bu farklılık da kendi karlılığını artırmak için kullanılmalıdır. Karlılığı artıracak araç olarak görülen mekan, böylelikle özelliklerini, zamanla ve yerle ilişkisini yitirerek nesnelleşir (Yırtıcı, 2005).

Peki kapitalizmin mekan ve zamanla ilişkisinin nesnel, dışsal ve edilgen olduğu böyle bir ortamda eyleme biçimlerinin açıklığından bahsedilebilir mi? Mekan üreten pratik olarak mimarlık, eyleme biçimlerini nasıl kapattı? Bu soru, kaygı ya da tepki

içeren, mimarlık üretimlerinin kaybettiği bir şeyler olduğunu ima eden bir sorudur. Peki cevabın peşine düşmeden önce, sorunun kendisindeki “eyleme biçimleri” ve “kapatma durumu” ne demektir? Bu ifadeler kaçınılmaz olarak yukarıda bahsi geçen üretim biçimleri ve kapitalist ekonomi ile ilişkililerdir. Bülent Tanju’nun (t.y) söyleminde de görüldüğü gibi konunun ucu sermayeye dokunuyor: “Tüm insan pratikleri gibi mimarlığın da iktisat tarafından sömürgeleştirildiği, sermaye tarafından ‘kapatıldığı’ rahatlıkla söylenebilir.”

Eyleme-k kelimesi, tarama sözlüğünde yer alan 1.yapmak, inşa etmek, imal etmek. 2.yaratmak tanımlarıyla karşılık bulabilir. Bu çalışmada “yapma süreci” (the process of doing, the doing of a thing) gibi “süre-de yaratma” anlamında kullanılacaktır. Operate/Act ve Actuate ingilizce kelimeleri de eyleme kelimesine karşılık gelebilmektedir:

Operate/Act: 1.Her türlü otomatik tepki ve sürüklenişin karşıtı olarak bir şeyi gerçekleştirmek ya da değiştirmek üzere bilinçli istenç edimi, bilinçli etkinlik. 2.İçgüdü, erek ya da ilgilerle (çıkarlarla) belirlenmiş eylemin karşıtı olarak, koşulsuz olanla belirlenmiş eylem.

Actuate; Kuvveden fiile çıkarmak, harekete geçirmek, faaliyete geçirmek, to set into operation.

Eyleme biçimlerini, üretim biçimleri gibi düşünmek mümkün. Yukarıda bahsedilen türde bir farklılaşma yaratmanın gerçekleşmesi için gerekli araç, güç ve ilişkinin örgütlenmesi, fakat bu örgütlenmenin sistemleşmeden her defasında yeniden yapılması gerekmektedir. Böylelikle eyleme biçimlerinde, üretim otomatik tepkiden beslenmeyecek, etkin birer üretme biçimi oluşturacaktır. Kapitalizm, kendisini sürekli dönüştürürken girdiği krizlere, oluşturduğu yeni sorunlara Yırtıcı’nın (2005) dile getirdiği gibi onları yeni imkanlara dönüştürerek başarıyla karşılık vermiştir. Peki mekanla da ilintili olan yeniden örgütlenme biçimlerinde, mimarlığın tepkisi nasıl olmuştur? “Eyleme biçimlerini kapatan mimarlık” serzenişi, bu noktada filizlenmiştir. Bu çalışma, mimarlık ve diğer yaratıcı üretim pratiklerinin eylemselliği açabildikleri aralıkların peşindedir. Bu aralık, Deleuze ve Bergson’un fark kavrayışı ile kurulacak, bu kavrayışı olumlayan mimari örnekler tartışılacaktır. Fakat önce, bu bölümde bahsi geçen ‘kapalılığa’, onun sebep ve koşulları eleştirel olarak kısaca ele alınacaktır.

2.1. Sermaye ve Nicelleşme

RIBA'nın yaptığı bir çalışmada ortaya koyduğu senaryoya göre, 2025 yılına kadar, güncel tasarım tartışmalarını domine etmiş butik ve orta ölçekli ofislerin tarihe karışması, yerlerine holdingleşen ve tek branşta uzmanlaşan danışmanlık ofislerinin geçmesi beklenmektedir (Reinmuth, 2011). Bu senaryo, mimarlığın eyleme biçimlerinin kapatıldığı bir gelecek tahayyülü olurdu. Çünkü kapitalizm bütününde, (yani –izm olarak) belirsizliği destekleyen bir sistem olmasına rağmen, üretim alanları gibi alt sistemlerini, düzene bağlamaya, sistemleştirmeye eğilimlidir. Öngörülemezliğe bu alanlarda açık değildir. Bu da yaratıcı üretimleri, özellikle mimarlık, reklamcılık, ürün tasarımı gibi kaydadeğer yatırımlarla gerçekleştirilen yaratıcı üretim alanlarını etkilemektedir. Mekanın gerektirdiği ve sunduğu ilişkiler; otorite ve sermaye odağının geri planında kaldığında, mimarlık, yeni potansiyellere kapatılmış olur.

Gündelik hayatın yıllar içindeki değişiminden hem salt mekan hem mimarlığın üretim biçimleri etkilenmiştir. Niteliklerin niceliklere dönüşmesi bu değişimin en belirgin etkisidir. “Nicelleşme olgusu mekanın en temel konvansiyonu olan yer ile olan ilişkisini kopartır. Özellikle metropoliten alanlar küreselleşen ekonominin mekansal hareketliliği içinde niceliksel değerlerin ön plana çıktığı yeni bir mekansal yapılanma olarak ortaya çıkarlar.” Bu niceliksel değerler ‘büyüklük’, ‘hız’, ‘verimlilik’, ‘miktar’ olarak tanımlanabilir. Maddi yaşamın üretimindeki artış ve kentlerdeki hayatın teknolojiyle de beslenen hızı, gündelik görünümle beraber mekansal biçimlenmeleri etkilemektedir (Yırtıcı, 2005). Mimarın ürettiği mekanlar hem gündelik hayat ve ihtiyaçları sebebiyle biçimsel olarak etkilenirler, hem de mimarlık üretim yöntemlerindeki hız ve verimlilik gereklilikleriyle tasarım sürecinde yine biçimsel olarak etkilenirler. Keskin çizgilerle bu iki etkiyi birbirinden ayırmak kolay olmasa da, bu çalışma daha çok ikincisiyle, yani kapitalizmin mekan ihtiyacını sorgulamakla değil, üretim biçimlerinin getirdiği nitelik tartışmasıyla ilgilenir denilebilir. Basitçe anlatmak gerekirse, kapitalist ekonominin değişen koşullarına göre yeniden tariflediği, hatta bazen tümünden yıkıp yerini yeni ilişkilerin alabileceği yeni ortamlar yaratmak problemine mimarlığın nasıl tepki verdiğine işaret etmektedir. “Kapitalist örgütlenmenin nesneleri “kitlesele üretim” mantığı içinde ürettiği ve tüketime sunduğu, buna bağlı olarak mekanın da benzer koşullarda üretildiği ve tüketildiği dünyada mimarlık ve onun mekanı üretme bilgisi halen

tanıdık, bildik konvansiyonlar içinden gerçekleşmektedir” (Yırtıcı, 2005). Bunu sorunlaştıran mimarlık eyleme biçimleri, birtakım potansiyellerin ortaya çıkışına imkan verecektir.

Mimari yapılar için detaylar üretilerek şirketleşen otoriteler, pazarladıkları ürünleriyle hız kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu üretime dahil olan aktörlerin hızdan olumsuz anlamda etkilendiğini söylemek mümkün. Çünkü hazır detay çözümleri, mimar gibi üreten kesimi, yeni potansiyeller ortaya koymaktan alıkoyduğu gibi, çeşitli otoriteler ve karar kurullarını da önlerine gelen işin kendilerini daha az düşündürmesini yeğler hale getirmiştir. Örneğin çok aktörlü mimarlık üretiminin üreticilerinden biri statik ekibi; alışageldiği programı kullanarak projeleri belli bir sistemle çözmeyi tercih eder. Kendisine projeyi hazırlamak üzere biçtiği değer ve zamanı yapının metrekaresiyle ölçer. Her üretim sürecine aynı biçimde yaklaşmak, yeni bir üretime olanak sağlayamamayı, onu da kendi kalıpları içine sokma alışkanlığını getirebilmektedir. Ayrıca bu üretim süreci, başka bir ölçekte, ofis içindeki otorite ve düzen düşünüldüğünde, yeni fikir veya detay üretimi üzerine harcanacak zamanı gereksiz kılarak, hazır ve hızlı üretimlerle yürütmeyi körükleyebilmektedir. Tüm bunların problematize edilmesi, mimarın örgütlenme çokluğu üretmesini gerektirmektedir. Bu, organizasyonel anlamda bir örgütlenme anlamına geldiği gibi, mekanı etkileyen malzemedan tasarım sürecine tüm süreç parçacıkları için gerekli bir etkinliktir aynı zamanda.

2.2. Otorite ve Yapıp Etme Kudreti

Mekanda vuku bulan, mekanın organizasyonunu etkileyen, onu dönüştüren pratikler ve aktörler vardır. Tanju’nın iddiası ise mimarlığın iktidarının onları durdurmak (*kapatmak*) olduğudur: “Mekanın doğrudan organizasyonuna soyunan mimarlık ve türevi pratikler, mekanın akışkan transformasyonunu ideal ve durağan bir forma kapatmaya çalışarak mekanı mülk edinen, öteki vektörleri organik yerlerine bağlayarak güçsüzleştiren tahakküm pratikleridir” (Tanju, 2010).

Müşteri, patron, mimar, mühendis, oda, belediye, kurum ve kurullar karar verici, kural koyucu ve *düzenleyici* olarak insanın farklılık üretime potansiyelini gözetmeksizin, normları esas alırlar. Bunlar yetkili, uzman ya da otorite sahibi aktörlerdir. Tanju, aynı metninde bu terimleri sorunsallaştırır. Latince “fikir, karar, güç” anlamına gelen “auctoritas” kökünden gelen “authority” yani otorite, TDK’da

yetke anlamına gelirken, uzman yetke sahibi, otoriter ise fikir, karar, güç sahibi olarak yer almaktadır. “Author” yani müellif ise üretimi ile güç sahibi haline gelen kimsedir (Tanju, 2010). Bu iktidar ya da otoriteler, kuvvetin eylemselliğe dönüşmesine izin vermediğinde, tipler tipolojiler üretilerek, kontrol sistemleri uygulanarak ‘uygun görülmeyenler’ dışarıda bırakılır. Toplumun ideal formu, adı üzerinde, idealleştirilerek fark ve farklılıkları dışarıda bırakmak üzere bir biçime yönelik şekillendirilmiş bir kapalılık tarifler. Bu formu gerçekleştirmenin yolları mimarlık iktidarından da geçtiği için Tanju (2010), iktidar olarak mimarlığın, otoriteyi, mümkün kıldığı için sorunlaştırılması gerektiğini vurgular, onu temsil ettiği için değil. Baker’in siyasi alanda iktidar söylemi bu tartışmada ufuk açıcı olabilir. “Hukuksal biçimi altında iktidar, aklın icra edilişinin önünde en büyük engeldir. Gerçek yapıp etme kudretini (potentia) keyfi bir "yetke" diline tercüme ederek (potestas) iktidarını oluşturur.” Öyleyse, insanların yapıp etme ve özgürleşme kudretlerini serbest bırakacak biçimler aramak gerekmektedir (Baker, t.y.a).

Bu noktada tartışmanın karşısına konabilecek terim ‘otonomi’ olabilir. Mekanın otonomluğuna mahal vermek, yeni öznellikler yaratmanın yolu olabilir. Baker politik alandaki otonomi için, “epeydir aşınmış bir bağın yeniden üretilmesidir” demiştir. Kendi kendini işleyen sonu bilinmeyen bir yol (Baker, t.y.b). Mekanların zamansallığına, kendi oluşlarına, mekandaki kullanıcının üretimine, sonuçlarını kontrol etmek zorunda kalmadan, tahakküm kurmayan bir mimarlık eyleme biçimi, güçlerin çeşitliliği ile farklılık ve öznellik üretebilecek bir üretim biçimidir.

Sonuç olarak toplumun gerçek çoğulluğunda ısrar etmek politik anlamda, düzenin karşısına örgütlenmeyi çıkarmaktadır. Mimari üretimin de çok aktörlü ve çok değişkenli, çok etkenli bir çoğulluk olduğu kabul edilmelidir. Bu çalışma, üretimin çeşitli aşamalarında bu çoğulluğu düzenleyen değil, bu çoğulluğa fırsat veren mimari üretimlerin peşindedir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Psikolojide veya genel olarak hayatta, bir nesneyi, bir olayı veya bir düşünceyi anlamak için nedenlerine ulaşmak isteriz. Bu deneyimlerin veya şeylerin nedenlerini (eğilimlerini) araştırırken, onları oluşturan bazı karışımları ayırma ihtiyacı duyulur. Bergson bunun için “bölme” yönteminden bahseder. Bölme’de, ancak saf olana ulaşarak deneyimi anlamak mümkün olur. Saf olan’a ulaşmak için, karışımlar, doğa farklarına göre ayrılmalıdır. Doğa farkları şeylerin *kendisinde olan* şeydir. “Öznelliği etkileyen ama yine de onun tarafından oluşturulamayan şeye” *kendinde* şey, der Kant (Karatani, 2006). Bölme yöntemiyle düşünme biçimi, mimarlık başta olmak üzere tüm yaratıcı üretimlere yansıtılırsa, nitelikli üretimleri diğerlerinden ayıran, sezgiselliğin ötesinde, bir araştırma biçimi oluşturulabilir. Peki bu yöntem nedir ve hangi kavramlarla ilgilidir?

Bergson için şeyler ve deneyimler karışımdır, başka bir deyişle saf olmayandır ve biz karışımların ardındaki sebepleri kaybederiz. Bu yüzden Bergson, karışımları, doğa bakımından farklı olan saf öğelerine ayırır. Bu saf öğelere, “Süre-Uzay, Nitelik-Nicelik, Bellek-Madde, Anı-Algı” gibi yine Bergson’un ikilikleri örnek verilebilir. Bu ikilikler birbirlerinden ayrı düşünülemeyecek derecede karışmışlardır. O’na göre, yalnızca eğilimler doğa bakımından farklı, yani saf olandır (Deleuze, 2012). Örneğin, doğa farkının süre ve uzay eğilimleri arasında olduğu kabul edilerek, ve bu kabul bir yönteme dönüştürülerek, deneyim niteliksel farklarına ayrılabilir: “Öyleyse söz konusu olan karışımı, nitelikli eğilimlerine göre; yani hareketler ve hareket yönleri olarak tanımlanan süre ve uzayı bir araya getiriş tarzına göre bölmektir” (Deleuze, 2010). Bunun için en temel ikilik olan süre ve mekan ikiliğini ele almak uygun çünkü Deleuze (2010)’ün de söylediği gibi: “tüm diğer bölmeler, tüm diğer ikilikler bunu içerir, buradan türer ya da buna ulaşır”.

Bu noktada, bu araştırma kapsamında “space and duration” terimlerinin çevirisinde space yerine *uzay*, *mekan* veya *madde* kullanılacaktır. Birbiri içine geçmiş bu terimlerin ilişkisi Akdere’nin (2004) ifadesiyle izah edilebilir: “Evrende [*uzayda*] var olan herşey, daima onu çevreleyen bir *mekan* içinde var olur. Bir başka açıdan

bakıldığında ise *madde*, var olduğu her yeri bir *mekana* çevirir. Maddesiz mekan, mekansız madde düşünülemez”.

İkilikler olarak ele alınan bu yöntem için belirtmekte fayda var ki, saf olanı ararken eğilimleri Zaman ve Mekan olarak ayırmak, zaman ve mekanı birbirinden ayrı düşünmek olarak anlaşılmamalıdır. Bu ayırım iki tür ‘fark’a bağlıdır; doğa farkları ve derece farkları: “Süre; bütün doğa farklarını kendi adına üstlenme ya da taşıma ‘eğilimindedir’ çünkü kendisini nitelik olarak değiştirme gücüne sahiptir, Uzay; yalnızca derece farkları sunar, çünkü niceliksel homojenliktir” (Deleuze, 2010). Bölme bu ikili arasındadır. Doğa farkları sadece süreye ait olduğuna göre, bölmenin iki tarafı için de doğa farkından ve saf olandan bahsedemeyiz: “Bir yanda bir şeyin diğer şeylerden ve *kendisinden* yalnızca derece bakımından farklılaşabileceği (çoğalma, azalma) mekan tarafını, diğer yanda bir şeyin diğer şeylerden ve *kendisinden* doğa bakımından farklılaştığı (başkalaşma) süre tarafını buluruz” (Deleuze, 2010). Çoğalma ve azalma; *nicel* değişimlerdir. “Her nesnenin, her olayın kapladığı yer ve içerdiği ögeler bakımından bir büyüklüğü, hacmi, yani ölçülebilir, sayılabilir bir özelliği vardır” (Akdere, 2004). Fakat niceliksel özellikleri, deneyimin ya da şeylerin tanınması veya anlaşılması için yeterli değildir. Hangi *niteliklere* sahip olduğunu yani onu ne ise o yapan özelliklerini bilmek gerekir. Bu durumda niteliksel özellikler, başkalaşma gibi, şeylerin kendisinde ve süre içerisinde olan yani *nitel* değişimlerle açığa çıkar.

Deleuze (2010) bunu şeker parçası üzerinden açıklar:

Şeker parçası uzayda bir biçime sahiptir, ama bu yönüyle onunla tüm diğer şeyler arasında yalnızca derece farklarını görebiliriz. Oysa aynı şeker parçasının bir süresi, sürede bir ritmi, kendini en azından kısmen şekerin çözülüp erime sürecinde görünür kılan ve şekerin doğası bakımından yalnızca diğer şeylerden değil, her şeyden önce ve özellikle kendisinden nasıl farklılaştığını gösteren bir zamanda oluş tarzı da vardır.

Oluş’un ve oluş tarzının ne olduğu ileriki bölümde ele alınacaktır. Kısaca “oluş, bir şeyin ne olduğunun basit bir açıklanışı değildir. Bir şey, olmadığı şeyle karşılaşarak tüm oluş şeklini bütünüyle dönüştürebilir” (Colebrook, 2009). Öyleyse, saf varlıkların ‘oluş’la ya da başka bir deyişle ‘eğilim hareketleri’yle farklılaştığını, bu farklılıkların türlü algılarla karşılaşınca yeniden dönüştüğünü söylemek mümkün. Bu yüzden deneyimin bize sunduğu böyle karışımlar karşısında bir tür yanılsamaya düşeriz. Bu yanılsamanın kaynağı Bergson’a göre kalıbına bol gelen genel fikirlerdir:

Bizi yönlendiren ihtiyaçların, eylemin ve toplumun düzeni ve doğa farklarını örten genel fikirlerin düzenidir. Genel fikirlerde doğa farklarını yitiririz. Niteliksel farkları, onları taşıyan mekanda eritiriz. Madde [mekan], gerçekten de şeylerin birbirlerine ya da bize yalnızca derece farklarını sunma eğiliminde oldukları bir ‘taraf’tır. Süre ise deneyime gitgide daha az indirgenebilir. Eğer yanılısana bastırılabilirse, bu, varlığın diğer yönüne, yani süreye bağlı olarak yapılabilir (Deleuze,2010).

Bergson’un bu yöntemi, sezgisel olarak seçtiğimiz şeyleri neden nitelikli bulduğumuzu, neden bir diğerini değil de onu seçtiğimizi keşfetme yolunda kullanılabilir. Çünkü karışım olan şeylerin niteliklerinin nedenleri, onun hareketlerinin bileşenlerinde olabilir. Sözü edilen “şey” ya da deneyimler ve karışımlar, bu araştırmanın dördüncü bölümünde mimari üretimlerin bir parçası olarak ele alınacaktır. Mimari ürünün niteliklerini anlamak için, süreyle bağlı olan özelliklerine bakılmalıdır. Örneğin, onu oluşturan malzemenin sürecine, tasarım sürecinin kendisine bakmak gibi, hareket eden unsurlar ile değişime uğrayan niteliklere işaret edilecektir.

Temelde süre ve mekan olarak ayrılan eğilimlerin nedenleri “biçimsel neden” ve “etkin neden” olarak ayrılabilir ve iki hareketin özellikleri bu iki kolda ele alınabilir. Öyleyse bu bölümde biçimsel ve etkin neden hareketlerine göre virtüel olan ve olanaklı olana bakılarak, edimselleşme ve gerçekleşme hareketleri, nasıl meydana geldikleri (benzeyerek veya farklılaşarak), ne tür sonuçlar verdikleri (belirli veya belirlenimsiz), ve neyi kurdukları (düzen veya örgütlenme) tanımlanacaktır (Şekil 3.1 ve Şekil 3.2).

eğilim	eğilimin nedeni	varlığın hareketi	nasıl bir hareket	hareketin koşulları	ne tür sonuç	kurulan çokluk
madde (derece farkı sunar)	biçimsel neden	Gerçekleşme (Olanaklı→Gerçek)	tekrar eden	benzerlik ve sınırlandırma	belirli	düzen çokluğu
süre (doğa farkı taşır)	etkin neden	Edimselleşme (Virtüel→Edimsel)	farklılaşan	fark ve yaratma	belirlenimsiz	örgütlenme çokluğu

Şekil 3.1: Gerçekleşme ve Edimselleşme Hareketi.

3.1 Biçimsel Neden Hareketi ve Etkin Neden Hareketi

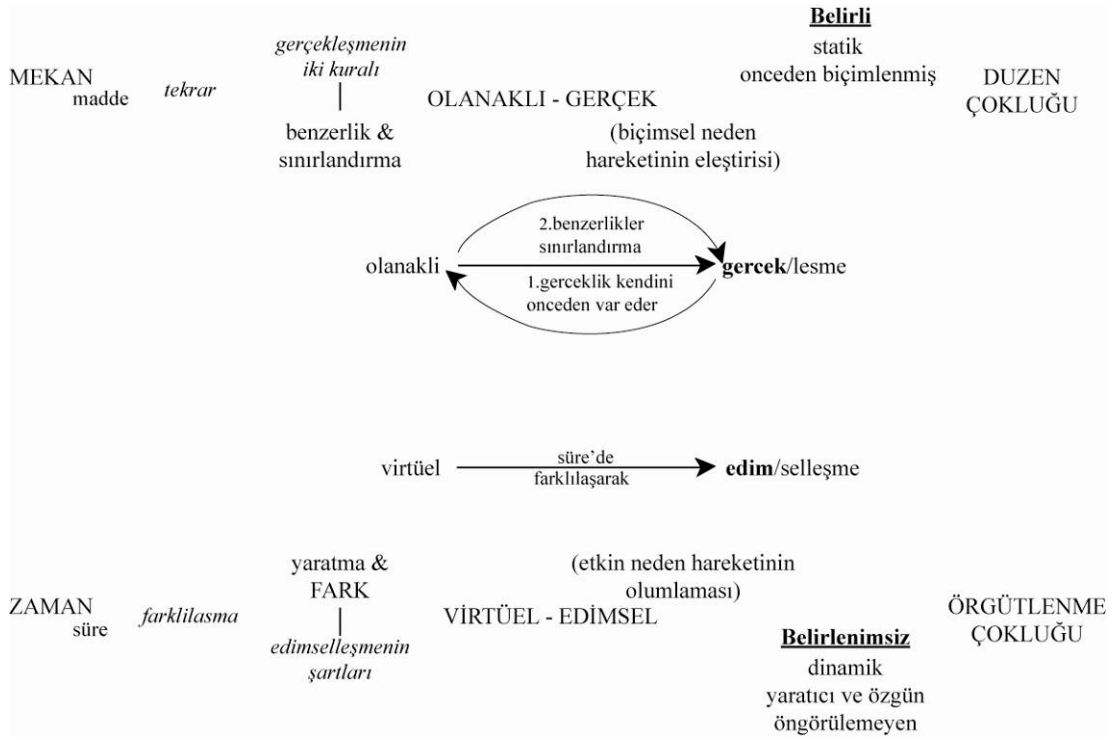
Biçimsel neden hareketi: Varlığın hareketinin belirli ve tahmin edilebilir olması onun ancak gözlemlenebilir, hesaplanabilir fiziksel özelliklerine, başka bir deyişle niceliklerine dair olabilir. Varlığın formuna ilişkin bir halden diğerine geçtiği hareket

tipi “biçimsel”dir. Bu pasif bir harekettir, çünkü bir ihtimali değiştirme ya da başka varlık ya da ihtimalleri etkileme gücü söz konusu değildir. “Biçimsel”i “etkin olmayan” yani “edilgin” olarak düşünürsek, kelimenin sözlük anlamlarını “hareketi ve etkisi olmayan, olayların gidişini/oluşunu etkilemeyen, pasif” olarak sıralayabiliriz (TDK). Ereksel neden de biçimsel nedendir; çünkü “gerçekleştirmek için tasarlanan ve erişmek istenilen şey, bir eyleme geçilirken varılmak istenen son” erek olarak tanımlanmıştır (TDK). Bir hedef ve bir son tanımlanmışsa, hareketin sonucu önceden belirlenmiştir. Bu da nitel değil nicele odaklanmış bir değişimdir. Bir “olanağın”, “gerçekleşmesiyle” neye benzeyeceğinin başından belli olması durumudur. Hardt’ın (2012) verdiği örneği ele almak gerekirse; adalet ve doğruluk biçimsel ya da ereksel neden olarak düşünülebilir. Adil ve Doğrunun biçimi vardır, hatta “doğru” bir biçim kabulüdür diyebiliriz. Bu kabullerle ölçülebilir, belirlenebilir hareketle karşı karşıyayızdır; hareketin etkisini üreteceği hedef bellidir, dolayısıyla neden dışsaldır: “Nedenin, etkisine dışsal kalması, varlığın olanağını korumasıdır” (Hardt, 2012). İlerleyen bölümlerde ele alınacak kavramlar çerçevesinde, bir *olanağın gerçekleşmesi*, biçimsel neden hareketidir denilebilir. Çünkü “olanak”ın gerçekleşmiş hali zaten bellidir, gerçekleşme hareketinde etkin bir nedenden söz edilemez. Hardt (2012) “dışsal bir etki doğuran salt fiziksel bir neden, veya etkisini üretmede hedefe işaret eden bir neden” diyerek, “etkin neden”in karşısına gelebilecek biçimsel nedeni tanımlar.

Etkin neden hareketi: Varlığın, hareket halindeyken (yani zaman içindeki sürekliliğini korurken) bir önceki haline benzemediği, aynı zamanda etkisini yaydığı değişimin hareketidir. Etkin kelimesinin sözlük anlamları Türk Dil Kurumunda şöyle sıralanır; 1. Hareketli, işleyen, çalışan, etkili, faal, aktif, dinamik 2. Fiilde bulunan, etkinlik gösteren. (TDK) Öyleyse etkin neden hareketinin eyleyciliği, değiştirme gücü vardır. Bu tezin benimsediği kavramları kullanarak açıklamak gerekirse “virtüel olanın” “edimselleşmesi”; biçimsel olan gerçekleşme hareketinden farklı olarak, virtüelin zaman içinde değişerek baştan belirlenmemiş başka bir şeye dönüşebildiği harekettir.

Hardt’ın belirttiği gibi “etkin nedensellik”, Deleuze’ün ontolojisini de besler ve o da böylece varlığın “üreticiliği” ve “üretilebilirliği” üzerinde durur (Hardt, 2012). Çünkü örneğin Bergson’da fark “sezgi” tarafından harekete geçirilir, bir hedef, ya da erek ile değil. Sezgi “içsel üretici dinamik” ile ilgilidir. Burada hareketin bir hedef

etkisinde üretilmemesi, rastlantısallığı tariflemeyiz, içselliği vurgular. Etkin neden içsel olan, kendinde olan nedendir. Hardt’a (2012) göre, varlığın olumsal değil de zorunlu olması için nedenin etkisine içsel olması gerekir.

3.2 Zaman Kavrayışı ve Oluş

Bergson, “süre”yi Dolaysız Veriler’de psikolojik bir deneyim olarak betimler. Söz konusu olan bir geçiş, bir oluş, tözün kendisiyle özdeş bir değişimdir (Deleuze, 2010). Bergson ve Deleuze, zamanın çizgisel ilerleyiş olarak algılanmasının karşısında, geçmiş ve şimdi’nin eş zamanlı birlikteliğini savunurlar. Varlık “geçmiş” sürekli kendinde taşır ve taşıdığı geçmiş sürekli değişim halindedir. “Şimdi” ise ancak “geçmiş” ile bir arada var olabilmektedir. Süre’yi bu birliktelik üzerinden kavramak gerekmektedir. “Zaman uzlaşımsal olarak hareketin muhtelif anlarını algılanan bir bütün içinde birleştiren bir “şu an” veya “şimdi” olarak düşünülür veya temsil edilir. Bu nedenle, zamanı, bir eylemin muhtelif noktalarını birbirine bağlayan bir çizgi olarak görerek, “uzamsallaştırma” eğilimini taşırız” (Colebrook, 2009). Ne var ki zamanı şimdiler dizisi olarak görmek aldatıcıdır. Zaman hareketler üretir. Bir deneyim ya da karışım düşünüldüğünde, her eylemin kendi hareket çizgisi varsa (her eylemin/ varlığın karşısında başka bir hareket olduğunu kabul edersek) tek bir zaman

çizgisinden bahsedemeyiz. Geçmişin sıra gözetmeksizin daima araya girebilmesi, süreyi, farklılık ve oluşu varlığın bir potansiyeli haline getirir. Mimarlık gibi yaratıcı üretimlerde de süreçler, zaman çizgilerinin çeşitliliğinin benimsenmesi bakımından önemlidir.

Gerçek zaman bütünü, içerisinde hareketlerin meydana geldiği önceden verili bir düzlem değildir. Daha çok, her tekil hareketle dönüşen bir “Açık bütün”dür: Bütün, verili bir şey değilse, bunun nedeni Açık olmasıdır ve doğasının sürekli değişiyor olması veya yeni bir şey doğuruyor olması, yani kısaca “sürüyor” olmasıdır. Sürme veya süre, aşağı yukarı aynı olan noktalar dizisinin bağlanması değildir; farklılaşan farklılığın akışıdır. Her hareketle birlikte bir şey ne ise, olduğu şey olmaktan çıkar ve değişir; dolayısıyla hareket ve oluş için yeni olanaklar üretir. (Colebrook, 2009)

Oluş için farklılık kritik önemdedir. Süre fark demektir. Bu ilişkiler *virtüel ve edimsel* ile *gerçek ve olanaklı* çiftleri üzerinden ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. “Deleuze’e göre hayat, saf farklılık veya oluşla veya eğilimlerin farklılaşmasıyla başlar, bu farklılıklar da daha sonra farklı algılama noktalarıyla edimselleştirilir” (Colebrook, 2009). Farklı algılama noktaları, eğilimlerdeki virtüeli (potansiyel olanı) yakalar ve edimselleşerek yeni çokluklar, farklılıklar üretir.

Geçmişî farklılaşarak kendinde taşıyan varlığın hareketi etkindir. Zamanı çizgisel ilerleyiş olarak kavrayan düzende ise varlığın biçimsel değişiminden bahsedilebilir. Bu bölümdeki kavramsal çerçevede, bu iki ele alış birlikte kurulmaktadır. Mimari örnekler bu kapsamda ele alınırken ise farklılaşmanın, etkin nedenin ortaya çıkarıldığı üretimlerle, Bergson ve Deleuze’ün zaman kavrayışı olumlanacaktır.

3.2.1 Virtüel ve Edimsel ile Gerçek ve Olanaklı

Kısaca tekrar etmek gerekirse, karışım olan deneyim, hareket eğilimlerine göre mekan ve zaman olarak ayrılır ve bunlar mekanda biçimsel, zamanda etkin nedenle gerçekleşen hareketlerdir. Bu bölümde, “biçimsel neden” için “olanaklı olan”ın ve “etkin neden” için ise “virtüel olan”ın hareketi ele alınacaktır. Fakat bu hareketlere geçmeden önce “olanak olan” ve “virtüel olan”dan bahsedilmelidir.

Olanak’ın, “bir şeyin olabilir oluşu” olarak ifade edildiği terimler sözlüğünde, “nesnel” olması ile, bir eğilimden ve koşullardan bahsediyor oluşunu vurgulamak gerekir: (TDK) 1.(Nesnel olarak) Belli koşullarda gerçek olabilecek olan. 2.Olayların ve nesnelerin içindeki nesnel gelişme eğilimi. Bir gerçekliğe ulaşmak için gerekli

koşullar, nesneler ve araçların bütünü *olanağı* oluşturur.

Olanaklı, zaten öncesinde gerçekleşmiş bir “gerçek”e benzerlikten ötürü koşulları ve sonuçları bilinir durumdadır. Başka bir zamanda geçirilmiş bu hareket (gerçekleşme hareketi), “olanağın” bazı koşulları gereksindiğini tarifler. “Olanaklı”, benzerlik ve sınırlılık kurallarıyla harekete geçer. O, gerçekleştiği takdirde, “gerçeği” yine kendine benzeyecektir. Bu yüzden “olanak” statiktir, beklenmedik bir etkiye bulunmayacaktır. Olanaklı, henüz gerçekleşmemiştir, hiç gerçekleşmeyebilir de, bu yüzden o, Deleuze’ün ifade ettiği gibi; “edimsel olsa bile gerçek değildir” (Deleuze, 2010).

Gerçek (Real), olanaklı’nın hareketi sonucu dönüştüğü haldir. Gerekli koşullar sağlanmış ve ihtimal halinde olan olanak “gerçekleşmiştir”. Tamamlanmış harekettir. “O henüz ortada yokken ondan beklediğimiz bütün yararlı işler, ona sahip olduğumuz zaman yapmayı tasarladığımız her şey yerine gelmişse, bu bir gerçekliktir” (Akdere, 2004). Beklendiği gibi, “gerçek”, “olanaklı”sına benzemiştir. ““Gerçek’in, olanağı’ndan tek farkı, fazladan varoluşa ya da gerçekliğe sahip olmasıdır” (Deleuze, 2010).

Gerçek de olanaklı da birer karışımdır. Öyleyse gerçeğin de olanaklının da bölünebildiği söylenebilir. Peki bu bölünmede saf olana ulaşabilir miyiz?

Deneyim ve şeyler karışım olarak kabul edilir. Karışım olarak “gerçeği” ayırmak istendiğinde, olanağına ulaşılır, çünkü gerçek, olanağının imgesini taşır. “Olanak”ın sözlük anlamındaki “nesnel”liğe vurgusu burada önem kazanıyor; olanaklı olanı imge, gerçek olanı nesne olarak düşünelim. Deleuze nesnellik üzerinden Bergson’un bölünmelerini şöyle anlatmıştır: “Bir *nesne* sonsuz biçimde bölünebilir; oysa bu bölmeler gerçekleştirilmeden bile, düşünce onları, nesnenin bütününde hiçbir değişiklik olmaksızın, olanaklar olarak kavrar. Öyleyse söz konusu bölmeler zaten nesnenin imgesinde görülebilirler.” Altbölümlerinden, nesneyi algılayabiliyorsak, bu tam da nesnellik dediğimiz şeydir (Deleuze, 2010). O halde nesnel olanda saf olana erişilemez. Olanak da gerçek de çok kere bölünebilir fakat saf olana bölünemez. Bu tür bir deneyim, “düşüncenin önceden bildiğini doğrulamaktan öteye gidemez. Buna karşılık virtüel ise, önceden belirlenmemiş güçtür” (Yücefer, 2010).

Virtüel (Virtual) kelimesi Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğünde; “Henüz varlığı ortaya çıkmamış olan, gizli, potansiyel, zımni” şeklinde yer almaktadır.

Virtüel olmak, potansiyel barındırmaktır; bir şeyin, başka bir çok şeye dönüşebilmesi potansiyelini barındırır. Aynı zamanda virtüel, dönüştüğü şeyi kendisinde taşıyor olmalı fakat dönüştüğü şeye benzememelidir. Bu noktada Yücefer'in, (2009) Deleuze çevirisinde neden virtuel'in Türkçe karşılığı için sanal veya gizil kelimelerini kullanmayı uygun görmediğini hatırlamak yerinde olabilir:

Virtüel bir hayal değil, nereye gideceği önceden kestirilemeyen bir gücün gerçekliği. Bu nedenle virtüel sanal değil. Gizil sözcüğü de uygun değil. [Çünkü] virtüel bir yerde saklanıp ortaya çıkmayı bekleyen bir şey değil. Öyle olsaydı saklanan ortaya çıkana, virtüel edimsele benzerdi.. Oysa virtüelin edimselleşmeye asla tam olarak benzemediğini söyledik. (Yücefer, 2009)

“Virtüel önceden belirlenmemiş güçtür. Ne olacağını görmek için hareketin gerçekleşmesini beklemek gerekir. [Örneğin] Bir bestecinin kafasındaki henüz yazılmamış senfoni virtüeldir” (Yücefer, 2010). Virtüel olanın olanaklıdan farkını burada görüyoruz, olanaklı harekete geçtiğinde açığa çıkan gerçek öngörülebilin, bilinen statik bir gerçek olurken; virtüel yaşamın belirsizliği, öngörülemezliği ile henüz harekete geçmeden bile dinamiktir. “Virtüelin belirişi, olanaktaki kırılmadır” (Yücefer, 2010). Bundan yola çıkarak, dördüncü bölümde mimari üretim pratiklerinden bahsederken “olanaklı olan”ın kapalı sistemleri, “virtüel olan”ın potansiyel yaratan üretimleri temsil ettiği bir kavramsal alt kabul ile yaklaşmaktadır.

Edimsel (actuel) ise, virtüel olanın harekete geçmiş halidir. Olanaklının harekete geçmiş haline “gerçek” demiştik, şu halde “edimsel”i “gerçek”in karşısına koyuyoruz. Gerçeğin nesne, olanağının ise kendisinin imgesi olması gibi virtüel ve edimsel ikilisinde de “virtüel imge” ve “edimsel nesne”den bahsedilebilir. Fakat virtüelin olanaklı imgeden farkı, gerçek olmasıdır.

Edimselin sözlük anlamı için önce kelimenin türediği “edim”e bakalım. “Edim (*act*); insan bilinç ve eyleminin tek tek davranışlarıdır; edimin varlığı gerçekleşmeye dayanır; nesnel olarak verilmiş değildir, ancak gerçekleşmede kavranılır olur” (TDK). Burada, nesnel olarak verilmeyişi, ancak hareketinden sonra kavranılır oluşu ile bir tür öngörülemezlik kastedilmektedir. Edimsel için ise sözlükte; “Gerçek olan; etkili olan; olabilir durumda olmanın karşısı olarak edim durumunda olan” tanımı yapılmıştır. Böylece edimselin etkin ve bir ihtimalden veya rastlantıdan daha fazlası olduğunu anlaşılmaktadır.

Edimsel, Fransızca ya da İngilizce karşılığı *actuelin* güncel anlamını da taşımaktadır. Aslında edimsel güncel olmayabilir de. Fakat zamanla ilgili olduğunu belirtmek gereklidir. An’a aittir ama sürekliliği vardır. Tek bir an değil, içinde zaman bulunduran bir hareket olduğunun altı çizilmelidir.

Gerçek ve Olanaklı ikilisini daha çok M. Hardt’ın Deleuze okumaları üzerine yazdıklarından, *Virtüel ve Edimsel* ikilisini ise Deleuze’ün Bergson üzerine yazdıklarından çekip çıkarabilmekteyiz. Öyle ki, Bergson ve Deleuze *Virtüel ve Edimselin* hareketini daha çok önemsemiştir: “Bergson iki varlık kavramı öne sürer: *Virtüel* varlık, sonsuz ve basit olmakla salt ve aşkınsaldır; edimselleşmiş varlık ise farklı, nitelikli ve sınırlı olmakla gerçek varlıktır” (Hardt, 2012). Hardt’a göre, *virtüel-edimsel* ve *olanaklı-gerçek* terim çiftlerini kuran Deleuze, daha sonra onları çapraz olarak bağlar, yani her bir çiftin aşkınsal terimini karşıt çiftin içkin terimiyle olumlu olarak ilişkilendirir:

Olanaklı asla gerçek değildir, edimsel olsa bile; bununla beraber, *virtüel edimsel* olmayabilir ama yine de gerçektir. Bir başka deyişle, bazıları gelecekte gerçekleşebilecek çeşitli güncel (edimsel) olanaklar vardır, buna karşılık *virtüel* olanlar daima gerçektir (geçmişte, bellekte) ve şimdi’de edimsel hale gelebilirler (Hardt, 57).

Virtüel gibi sürekli bir üretim gücünü Spinoza Tanrısında da bulabiliriz; “ Spinoza Tanrısı, ezeli-ebedi ve bitimsiz bir üretim kudretidir; her şeyin kendisinden çıkabildiği bir varoluşun sonsuz akışıdır. Tanrı bir ‘inanç’ ilkesine değil, bilinebilirlik’ ilkesine bağlıdır --kısacası o inanılacak bir merci değil, bilinecek bir varoluştur” (Baker, t.y.a). Spinoza Tanrısı da *virtüellik* tanımlar. Burada bahsedilen “bilinebilirlik” gerçekliği tarifler. *Virtüel* de, tıpkı Spinoza Tanrısı gibi soyut ve olanaklı değil, gerçektir. *Virtüelliğe*, Bergson’un getirdiği önemli boyut süre ile ilişkisidir: “Bergson’da *virtüelden* edime geçiş yalnızca süre’de meydana gelir” (Hardt, 2012).

Virtüel ve Edimsel’i Bergson’un bölünme yöntemini hatırlayarak ele almak gerekirse; bir karışım olarak edimsel ayrıştırıldığında *virtüeline* ulaşılır, ama artık o, bir olanağa dönüşmüştür. Şimdi, edimsel başka *virtüellerle* çevrilidir. Her edimsel kendinde *virtüellik* taşır, fakat *virtüel* yalnız kendisinde var olur. *Virtüel* bölünemez daha doğrusu bölünse bile ancak doğasını değiştirerek bölünebilir. Bu yüzden *virtüel* öznelidir. Nesnel olan ise sonsuz kere bölünebilendir. Bergson *virtüelliği* vurgulamak için nesnel ve öznel ayrımını önemser. Bu ayrım Fark konusunda bizim için önem

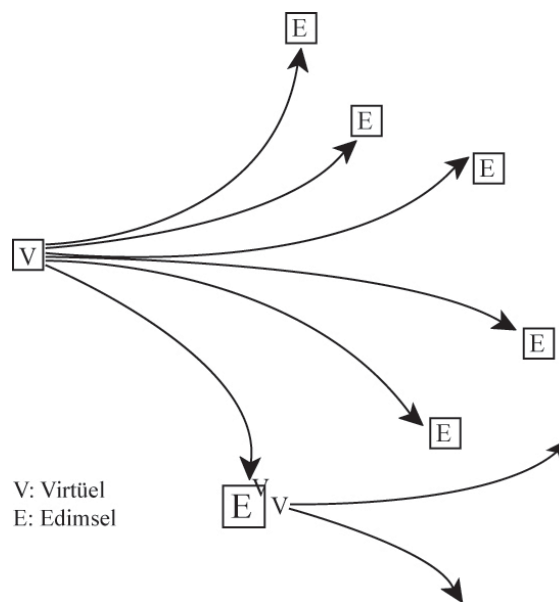
kazanacaktır. Bölmenin her aşamasında “bölünmez olanlar”dan bahseder Deleuze, “nesnel olan virtüelliğe sahip olmayandır”, süre örneğin, virtüel olandır. Çünkü süre bölünmez, o, kendisini niteliksel olarak değiştirme gücüne sahiptir. “Virtüel farklılaşarak edimsel olur. Bu süreç bir yaratımdır” (Hardt, 2012) ve sürede meydana gelir.

Aslında Bergson’da bir salt varlık kavramı buluruz: Virtüel, varlığın basitliğidir, kendindedir, salt hatırlamadır. Bununla beraber, salt, virtüel varlık soyut ve farksız değildir ve kendisinden başka olanla ilişkiye de girmez –farklılaşmanın içsel süreci sayesinde o, gerçek ve niteliklidir: “Fark bir belirlenim değil, yaşamla bu özsel ilişki içinde, bir farklılaşmadır” (Hardt, 2012).

Fark ve farklılaşma meselesini, virtüelin edimsele doğru hareketi ve olanaklının gerçeğe doğru hareketi ve bu hareketlerin koşullarıyla ele almak gerekir.

3.2.2 Edimselleşme ve Gerçekleşme Hareketleri

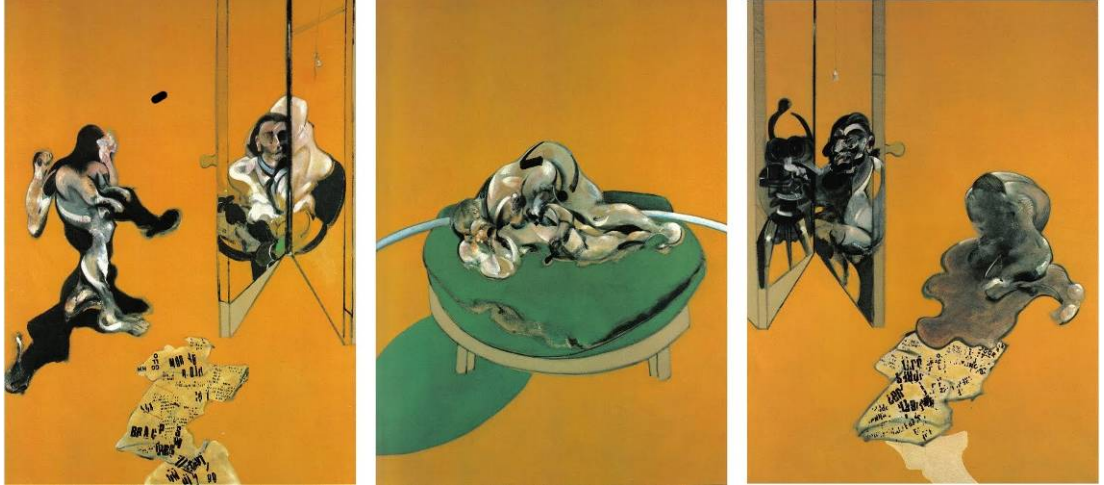
Gerçekleşme, olanaklının gerçeğe dönüştüğü harekettir. Birden fazla sayıda olan olanaklardan biri beklenildiği biçimde gerçekleşmiştir. “Beklenildiği gibi” çünkü gerçekleşme hareketinde gerçek, olanağını taşır, ve biçimsel ya da nicel bir değişim meydana gelir. Bu hareket öngörülebilir başka bir deyişle “belirli” harekettir. Basitçe ifade etmek gerekirse, Linstead ve Thanem (2007), olanak için “var olabilecek olan zaten var olana bağlıdır” der, “şimdiki ve bir önceki hareketinden bir sonrakini tahmin etmek mümkündür”.

Şekil 3.3 Virtüel ve Edimsel.

Edimselleşme, virtüelin edimsele giden hareketidir. Bir potansiyelin hayata geçmesi süreci gibi düşünülebilir. Virtüelin edimselleşmesi, bir gücün ürün vermesidir. Gerçekleşmesi diyemeyiz çünkü virtüel olan o güç verdiği ürüne benzemez, kendi potansiyelleriyle zamandaki bir süreklilikte işler hale gelir.

Virtüel güç meselesi, “duyumsamanın koşulu olan kuvvet” gibi düşünülebilir. “Bu kuvvet duyumsamanın koşulu olsa da, duyulan o değildir. Zira duyumsama onu koşullayan kuvvetlerden yola çıkıp tamamen başka bir şey verir” (Deleuze ??) Tıpkı virtüelin edimselinin kendine benzememesi gibi. “Resmi; görünür olmayan kuvvetleri görünür kılma, müziği; duyulur olmayan kuvvetleri duyulur kılma denemesi” olarak tanımlar. “Görünmez olanı, nasıl resmetmeli ya da duyulması sağlanmalı? Peki ya basınç, atalet, yerçekimi, çekim, ağırlık, filizlenme gibi kuvvetleri? Çılgılık nasıl resmedilmeli, renklerin duyulması nasıl sağlanmalı?” (Deleuze, 2009a). Bacon, resminde bunu “biçimsizleştirme” ile sağlar. Görünmeyen kuvvetlerin etkisiyle değişimi ve hareketi resmederek zamanı duyulur kılar: “tüm maddi çevre, yapı, öylesine oynamaya başlar ki duvarlar büzülür ve kayar, sandalyeler biraz eğilir veya dikilir, kıyafetler yanan bir kağıt gibi buruşur” (Deleuze, 2009a) (Şekil 3.3).

Şekil 3.4: F.Bacon Triptik *İnsan Bedeni Çalışmaları* (Url- 1).

Öyleyse virtüel güç ve edimselleşme ile ilgili önemli olan şey süre’de olma, taşıdığı geçmişle birlikte kuvvetlerin etkisiyle farklılaşmadır. Nicel olmayan, içsel bir değişimdir bu fark. Bu farkın sebep olduğu benzemezliğin ve öngörülemezliğin anlamını Yücefer şöyle dile getirmektedir:

Değişimler, başkalaşmalar tümüyle öngörülemez ve belirsiz değil. Ama virtüelden edimsele geçişte her zaman bir belirsizlik payı, bir benzemezlik kalıyor. Bu farkın ortaya çıkması için virtüelin edimselleşmesini beklememiz gerek. Dünyada yeni şeylerin ortaya çıkışını düşünebilmenin tek yolu bu benzemezliği göz ardı etmemek”. (Yücefer, 2009). Virtüel kavramının özgünlüğü bu iki gerekliliği karşılayabilmesi: hareketi, değişimi düşünmek, ama değişimi yeninin ortaya çıkışına izin verecek şekilde, herşeyin tümüyle önceden belirlenmediği bir dünya içinde düşünmek.

Edimselleşme ve Gerçekleşme hareketlerinin koşullarını şöyle sıralayabiliriz:

Virtüelin Edimselleşmesi koşulları:

- bir şey değişip daha önce olmadığı başka bir şeye dönüşmeli
- dönüştüğü şeyi bir şekilde öncesinde kendisinde taşımış olmalı

Bu yüzden virtüel kendisini nasıl edimselleştirir sorusunun yanıtı farklılaşarak olmalıdır. Edimselleşme hareketinin öngörülemez ve belirsiz olduğunu söylemek mümkün.

Olanaklının Gerçekleşmesi koşulları:

- bir şey, olması hedeflenen bir şeye dönüşmeli
- dönüştüğü şeyi oluşturabilecek olanakları belirli olmalı

Bu yüzden olanaklı ya benzeyerek ya da sınırlandırılarak gerçekleşir. Gerçekleşme hareketi sonunda hedef veya erek söz konusu olduğu için bu hareket önbiçimci ya da belirlidir.

Gerçek ve Olanaklı maddenin iki hali gibi durağan ve belirlenebilir hareketle ilgilidir. Virtüel ve Edimsel kavramları ise oluşla, içinde süreyi barındıran öngörülemez hareketle ilgili kavramlardır. Colebrook (2009), zamandan; “virtüelden edimsele, olası yaratılardan ve eğilimlerden edimselleşmiş olaylara geçmemizi sağlayan farklılık veya oluş gücü” olarak bahsediyor. Biri sürede diğeri maddede meydana gelen Edimselleşme ve Gerçekleşme hareketlerinin nasıl bir değişim geçirdiğine bakalım.

3.2.3 Fark ve Yaratma ile Benzerlik ve Sınırlandırma Koşulları

Gerçekleşme sürecinin iki koşul tarafından yönlendirildiğini söylemiştik.

Benzerlik: “Gerçek olanın, gerçekleştirdiği olanaklı şeyin imgesine uygun olduğu kabul edilir. Ondan tek farkı, fazladan varoluşa ya da gerçekliğe sahip olmasıdır”

(Deleuze, 2010). Dolayısıyla gerçek, olanaklısının imgesinde olduğu için ona *benzer* diyebiliyoruz. Biri, bir diğerini bildirebiliyor.

Sınırlandırma: Sınırlamanın sözlük anlamı belirlemek, tanımlamak olarak verilmiştir (TDK). Burada belirlenmiş bir ihtimaller kümesi içinden birinin gerçekleşmesi söz konusudur. Gerçekleşme hareketinde “bütün olanaklılar gerçekleşmediğine göre, gerçekleşme, bazı olanaklıların geri itildiğinin ya da engellendiğinin varsayılmasını, bazılarının ise gerçek olana geçmesini sağlayan bir *sınırlılık* içerir (Deleuze, 2010).

“Böylece Deleuze tüm gerçeklik önceden olanaklıda verili ya da belirli olduğundan olanaklılık-gerçeklik çiftinde bir tür *önbiçimcilik* bulur; gerçeklik, olanağın “sahte edimselliğinde” kendisini önceden var eder ve sadece benzerlikler aracılığıyla yönlendirilen bir sınırlandırmadan geçerek taşar” (Hardt, 2012).

Biçimsel neden hareketinin bir neden veya hedef ile yönlendirildiğini, bu yüzden dışsal bir etki doğurduğunu söylemiştik. Benzerlik ve sınırlandırma koşullarına göre, gerçekleşme hareketi, biçimsel neden hareketidir. Öngörülebilir etki veya hedeflerin olduğu bu olaydaki dışsallık, kapalı bir sistemde gerçekleşen bir düzen gibidir. Gerçekleşme hareketinin bir değişimi tariflediği doğrudur, fakat, bu iki kural sebebiyle tahmin edilebilir, “önbiçimci” bir dönüşüm meydana gelir. Tam bu noktada Hardt gerçekleşmedeki “sahte edimsellikten” bahseder. Gerçekten de sahte edimsellik yüzünden, Edimselleşme ile Gerçekleşme hareketlerini ayırmak zor olabilir ama önemlidir. Sahte edimsellikte “hareket olanağın edimselleşmesi olarak kavrandığı sürece, hareket karşısındaki düşünce onda yeni olan hiçbir şey bulamaz; deneyim düşüncenin önceden bildiğini doğrulamaktan öteye gitmez” (Yücefer, 2010).

Karşı karşıya getirdiğimiz ikili birbirinin artısı eksisi değil. Çünkü biri diğerinin olumsuzu değil. Yücefer’in (2010) söylediği gibi; “yokluk varlıktan, düzensizlik düzenden, olanaklı olan varolandan önce geliyormuş gibi yaparız. Varlık gelip bir boşluğu doldurmuş, düzen kendinden önce gelen bir düzensizliği örgütlemiş, gerçek olan bir ilksel olanağı gerçekleştirmiş gibidir.” Halbuki bunlar varlıktan, düzenden ya da varolandan önce gelmemiştir (Yücefer, 2010). Bu yüzden Bergson gibi biz de bu tezde eğilimlere, olumsuzlama yolu ile bakmıyoruz. Gerçekleşme ve Edimselleşme hareketlerinin ikisi de bir tür değişim geçirir. Burada “fark”ın nasıl anlaşıldığı önemli. “Edimselleşme farklılaşma içerirken gerçekleşmede fark yoktur”

demek, farklı ve farksız olarak ayırdığımız bir tür olumsuzluk veya karşıtlık vardır demek değildir. Bahsedilen farkların türleri birbirinden ayırıcıdır ve aslında bu sayede bu hareketler tanımlanabilir. Bu sebeple fark ve farklılaşmanın anlaşılması bu araştırmanın temelini dayandırdığı düşünce biçimini kavramak açısından son derece önemlidir. “Farkın hareketi yaşamı da maddeyi de farklı yollardan kat eder” (Yücefer, 2010).

Derece farklarından bahseden Hegel’in *farkına*, belirlenim sürecinde rastlanabilir. Belirlilik; niteliklerin sınırlılığı üzerine kurulu statik bir karşıtlıktır. Nitelikler sınırlandırıldıkları, kendilerinden başkalarına karşıt oldukları veya onu pasif olarak olumsuzladıkları için olumsuzlamayı içerirler.

Deleuze belirlenimi eleştirmek için; “Bergson yaşamsal farkın bir içsel fark olduğunu gösterir. Fakat bu içsel fark basit bir belirlenim olarak da anlaşılamaz: Bir belirlenim ancak bir neden, bir erek ya da bir rastlantı sayesinde varlığını koruyabilir ve bu yüzden kalıcı bir dışsallığı ifade eder (Hardt, 2012).

Derece farkı olarak adlandırdığımız dışsal fark, kendisinden “başka” bir nedene bağlıdır.

Fark, “benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik” olarak tanımlanmıştır (TDK). Ne var ki bu tanım bir tür ötekilik tarifler. Farklı olmanın olumsuz olmadığı bir yaklaşım ele alınmalıdır. Bergson’da *fark*, bir belirlenim değildir, şeyin kendisindeki özel değişimdir, yaratmadır: “Farklılaşmanın asla olumsuzluk olmadığını, yaratma olduğunu ve farkın olumsuz değil özünde olumlu ve yaratıcı olduğunu görmek için, edimsel terimleri onları üreten harekete yerleştirmek, onlarda edimselleşen virtüellikle ilişkilendirmek yeter” (Hardt, 2012).

Şeylere “ne?” sorusu sorulursa, onların türü, sayısı gibi nicelik özellikleri ve derece farkları görülür. “Hangi?” veya “kim?” soruları gibi neden o şey değil de bu şey olduğu sorulursa, doğa farkı ya da kendindeki fark görülür. Bu fark *içsel farktır*, varlığın içsel olarak kendinde bulundurduğu şeydir. “Kendinde fark: (içsel fark) yalnızca farklılaşarak varolan ve kendinden farklılaşmaktan başka özdeşliği olmayan, ya da doğasını değiştirirken bölünmekten başka doğası olmayan bir şey- yalnızca ayrı yönlerle çekilme halinde ve sayesinde “kendi”liği olan bir şey” (Zourabichvili, 2008).

Fark’a göre ifade edersek, bu araştırmada bir tarafta doğa farkları (süre) diğer tarafta sonsuz kere bölünebilen derece farkları sebep alınmak üzere iki yönde hareket incelenmektedir.

Varlık, kendisinden dolaysızca, içsel olarak farklılaşır, çünkü onun farkı tam kendi özünden, “yaşamın kendinde taşıdığı içsel patlayıcı kuvvet”ten doğar. Varlığa hayat veren bu *elan vital* (yaşamsal atılım), bu yaşamsal farklılaşma süreci, varlığın salt özüyle gerçek varoluşunu birleştirir: “Virtüellik, ayrışarak gerçekleşecek şekilde, gerçekleşmesi için ayrışması zorunlu olacak şekilde var olur. Farklılaşmak edimselleşen bir virtüelliğin hareketidir. Deleuze’un Bergson okumasının merkezi kurucu görevi, varlığın zorunluluğunu destekleyen, varlığa hem aynılık hem de farkı, hem birlik hem de çokluğu veren, varlığın virtüel ve edimsel arasındaki olumlu hareketini ayrıntılı bir şekilde işlemektir (Hardt,2012).

3.3 Ara Sonuç

Şunu vurgulamakta yarar var; gerçekleşme ve edimselleşme olarak ortaya konulan iki tür hareket de değişim barındırıyor. Gerçekleşme hareketi benzerlikler ya da sınırlılık ilişkisi ile hareket ederken, edimselleşme hareketi kendi özünde, içsel bir fark yaratarak ilerliyor.

Edimselleşmenin süre ile ilgisi Bergson’un bellek teorisinden gelmektedir. Aslında, Deleuze’un, Bergson’un fark ve süre yaklaşımıyla Hegel eleştirisi yaparak başladığı tartışma, bu yaklaşımın üzerine kendi kavramlarını kurması ile gelişmiştir (Şekil 3.4).

Hegel	Olumsuzluk	Güçüllük	Bir	ve	Çok
Bergson	Varlık	Süre	Bellek	Patlama	Yaşamsal Atılım
Deleuze	Süre	Fark	Virtüel	Edimselleşme	Çokluk

Şekil 3.5: Karşılaştırmalı kavramlar.

“Süre, bellek ve yaşamsal atılım, kavramın netlikle birbirinden ayırt edilen üç yönünü oluştururlar. Süre kendinde farktır; bellek farkın derecelerinin bir arada oluşudur; yaşamsal atılım farkın farklılaşmasıdır. Virtüellik yaşam yoluyla ve yaşamsal bir biçim altında gerçekleşir, yani farklılaşır; bu bakımdan farkın yaşamsal olduğu doğrudur” (Deleuze, 2009).

Henüz gerçekleşmemiş güçlerin toplamı olarak virtüel, durmaksızın farklanır. Ama bu farklanma edimsel şeylerdeki farkla özdeş değildir; virtüeli edimselin soluk bir kopyası

değildir. Bu yüzden, edimselleşen şeyin kendini önceleyen ve belirleyen güçten kopması, kendi farkını yaratması gerekir. Edimsel, farklılaşarak bireyleştikçe, virtüeli öngörülemez yollardan gerçekleştirdikçe, ortaya yeni tekillikler çıkar. Virtüel, varlığın kendine yönelttiği soru, kendi önüne koyduğu problemidir (Deleuze, 2010).

Bu farklanma edimsel ve virtüel ögeler içeren çokluklar açığa çıkarır. Edimselleşme veya Gerçekleşme, iki hareketin de dönüştüğü çoklukların organizasyonu iki şekilde olabilir: Düzenleme ve Örgütlenme.

3.4 Çokluk

Çokluklar, virtüelin edimselleşmesiyle açığa çıkar. Başka bir deyişle, edimselleşme hareketi, virtüel bütünün çokluklar üretmesidir. Peki nedir bu “çokluk”? Neden “çok” değil de “çokluk” denilmelidir?

Çok varlığın sıfatıdır. *Bir*’in *Çok* olma halidir. *Çokluk* ise varlığın ta kendisidir. “Bir her zaman *Çok* yoluyla kendini tamamlayacak, yoksunluklarını giderecektir. Buna karşılık *Çokluk*, mutlak farktır. *Çokluk* da *virtüel* de yalnızca kendilerine aittir, kendilerinde varolur” (Yücefer, 2010). *Farklılaşma*, çokluğu meydana getirir.

Aristotelesçi edimselleşme bir eksikliğin giderilmesi ya da varlığın kendi zayıflıklarını aşması, kendi özünü ortaya koymasıdır. Oysa Bergson’da virtüel hiçbir eksiği tamamlamaya gelmez. Müzisyenin yarattığı senfoni, bestelendikçe, kendisini önceleyen bir ihtiyaca yanıt veriyor değildir. Virtüel, herhangi bir yoksulluğu gidermeden varlığı zenginleştirir. Yaşam, yaratıcı atılımını kazandığında, yoksunluktan tamlığa değil, eksiksizlikten eksiksizliğe ilerler. İşte çokluğu doğuran da bu ilerleyiştir (Yücefer, 2010).

Yücefer’in (2009) ifade ettiği gibi, felsefeye çokluklar teorisi demek mümkündür. Çünkü her çokluk edimsel ögeler ve virtüel ögeler barındırır.

Önceki bölümlerde, deneyimin, uzay ve sürenin karışımını sunduğundan bahsedilmişti. Ve karışımlar doğa farkları ve derece farklarına göre bölünür. Doğa farkları saf olanı, derece farkları bölünürken doğasını değiştirmeyen yani saf olmayanı verir. Deleuze, Bergsonculukta Uzay ve Süreyi iki tür çokluk olarak şöyle açıklamıştır:

Önemli olan, karışımın parçalara ayrılmasının bize iki tür “çokluk” olduğunu göstermesidir. Bunların biri uzay tarafından (ya da daha doğrusu, tüm nüansları göz önünde tutarsak, homojen zamanın saf olmayan karışımı tarafından) temsil edilir:

[Çokluk1, uzay]; Bu bir dışsallık, eşzamanlılık, bitişiklik, **düzen**, niceliksel farklılaşma, derece farkı çokluğudur, sayısal, süresiz ve edimsel bir çokluktur.

[Çokluk2, süre]; Diğeri ise saf sürede kendini sunar; içsel bir ardışıklık, kaynaşma, **örgütlenme**, heterojenlik, niteliksel ayırım ya da doğa farkı çokluğudur, virtüel ve sürekli olan, sayıya indirgenemez bir çokluktur (Deleuze, 2010).

Çokluk, saf olandır. Öznelliği etkileyen kendinde olan şeydir. Deneyim, şey, kişi, varlık çokluklardan oluşur. “Ne” yerine “hangi” sorusunun cevabı olurlar. Bu çokluklar düzen kurma eğilimdeyse, potansiyeller olanaklara dönüşerek kaybolur. Fakat bu çokluklar ilişki kuruyor, örgütleniyorsa, her bir çokluk niteliğini ve öznenliğini önceden bilinmeyen şekilde diğer çokluklarla etkileşime girmesine müdahil olursa, bu örgütlenme yeni potansiyeller, yeni çokluklar doğuracak bir ilerleyiştir. “Sadece derece farklarını yakalamada başarılı olan sayısal, niceliksel çokluklara karşılık Bergson, doğa farkları üzerine kurulu niteliksel bir çokluk tasarlar. Dışsallığın çokluğu olan birincisi, bir “düzen” çokluğudur; Bergson’un içsel çokluğu ise bir örgütlenme çokluğudur” (Hardt, 2012).

Öyleyse önemli olan Bir ve Çok ilişkisinden çok Bergsoncu iki çokluk tipini düşünmektir: *Düzenin uzaysal çokluğu ile örgütlenmenin zamansal çokluğu*. Varlığın kendini farklılaştırmasıyla ortaya çıkan içsel çokluk bir örgütlenme çokluğudur (Karayemiş, 2012). Varlığın uzamdaki derece farklarının sıralılığı ise düzen çokluğudur.

Potansiyeller sürede, etkin hale geçerler ve birbirlerini, kendilerini etkiler, *farklılaştırırlar*. Bu virtüelin edimselleşmesidir. Edimselleşme çokluklar oluşturur. Çokluklar yeni virtüeller olarak örgütlenerek ikinci kez etkileşime girebilecekleri gibi, düzenlenerek dinamik olmayan olanaklara da dönüşebilir.

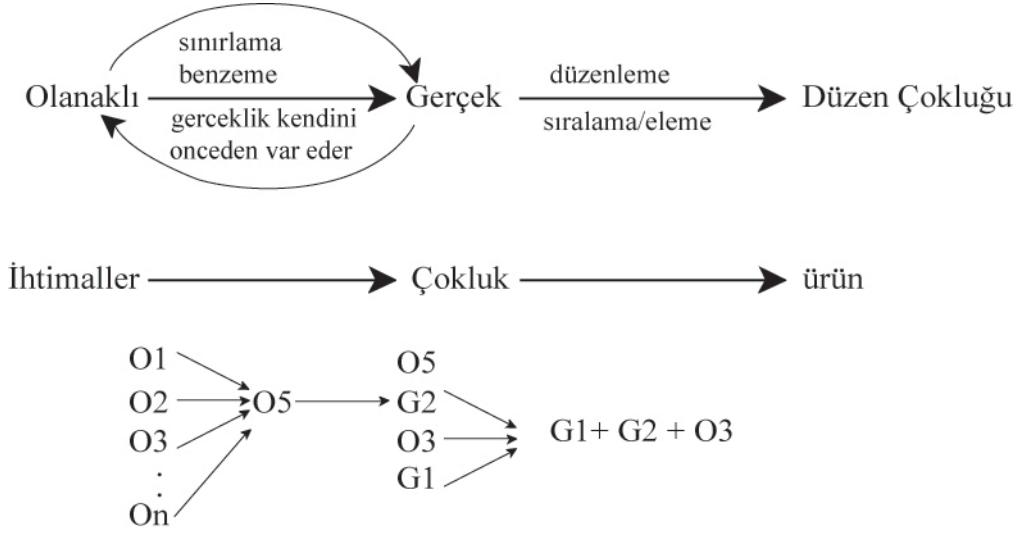
Deleuze’un ortaya koyduğu iki tür çoklukta Hardt, çokluğun ontolojik düzeyden politik alana çekilmesini vurgular: “*Bir ve Çok*’un diyalektik birliğine saldırmak, toplumun oluşumunda devletin önceliğine saldırmak, toplumun gerçek çoğulluğunda ısrar etmektir” (Hardt, 2012). Bu araştırma da politik alandan alınan çokluk tiplerini, yaratıcı üretimlerin geçirdiği süreçler ve organizasyonel yapıları bakımından kullanacaktır. Organizasyon artık varlığın hareketini gerektirdiği için, varlıkla değil deneyimle ilgilidir.

3.4.1 Düzen Çokluğu

Olanaklının gerçekleşmesi statik bir çokluk olan düzen çokluğuna yol açar.

Düzen; sistem, şeylerin bir hedefe, bir amaca göre sıralanması, toplumsal bir yapı

içinde ögelerin bütüne, bütünün öğelere, öğelerin birbirlerine göre tanımlanmış ilişkisi gibi tanımlara sahiptir (TDK).

Şekil 3.6 Olanaklının gerçekleşmesi ve düzen çokluğu.

Düzenin karşısına düzensizlik gelmez. Çünkü öncelikle bunun bir çokluk olduğunu kabul ediyoruz. Birbirine indirgenemez iki ya da daha çok düzen olduğunu görmek yerine, genel bir düzen fikriyle yetinmek istemiyoruz. Düzenler çokluğu kendi içine kapalı sabit, niceliklerden oluşur. Bu yüzden düzenin karşısına düzensizlik değil örgütlenmeyi koyuyoruz. “Uzam ancak derece farklarını taşıdığı için niceliksel bir düzen çokluğunu içerir. Homojenlik ve benzişim ile ilerler” (Karayemiş, 2012).

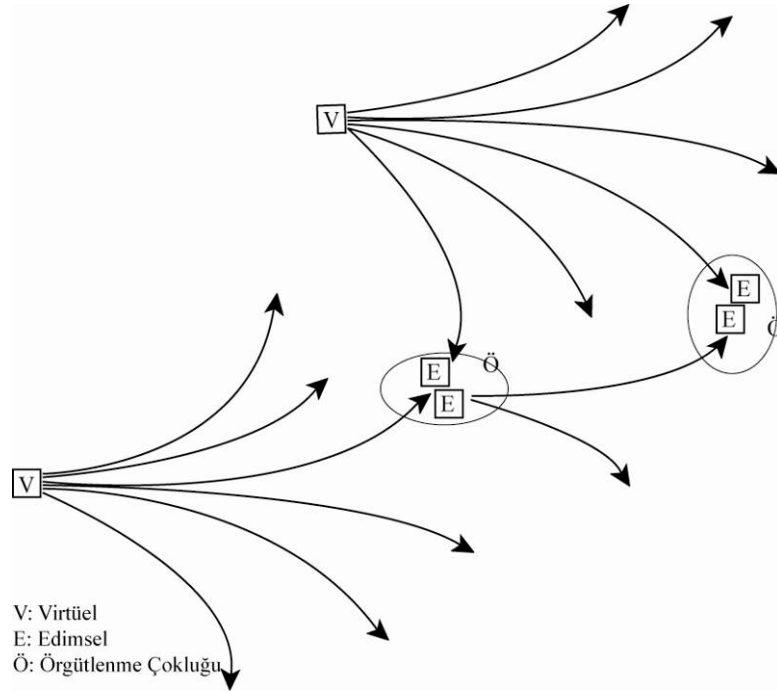
Düzen; zorunlu ve ebedi olarak kabul ettirilmiş *yapı*dır. Bu tanımdaki *yapının* inşa edilmiş, tamamlanmış statik, oluş’tan ayrışan dışsal bir anlam taşıdığına dikkat çekmekte yarar var. Hardt, özellikle politik alandaki düzenin kabul ettirilmiş bir yapı olduğunu iddia eder. Varlığın, hakikatin ya da toplumun düzeni, yukarıdan, dışsal güçler tarafından tanımlanmıştır. Düzene saldırı örgütlenmeyle ilgili bir dinamik için hem yer açar, hem de ihtiyaç yaratır: işte bu edimselin örgütlenmesidir (Hardt, 2012).

Kendi oluş ya da akışına bırakılmayarak hedeflenen düzenin ne derecede gerçekleştirebileceğini düşünmek adına Bauman’ın iddiası dikkat çekicidir: “Şeyleri düzene sokmak için yapılan her girişim olayların gerçekleşme olasılıklarını manipüle etmeye varır” (Bauman, 2011).

3.4.2 Örgütlenme Çokluğu

Örgütlenme, otoriteler tarafından getirilmesi buyrulan, uygun görülen *düzen*'e isyandır, çeşitlikler, çoğulluklar sunmak, onları talep etmektir.

Virtüel varlık, kendi içkin farkını çokluklar olarak ortaya çıkarır ve yaratıcı üretimlere düşen, bu çoklukların düzenini karşısına alarak onların yaratıcı organizasyon ile yeni çoklukların özgürleşmelerine izin vermektir (Şekil 3.5).

Şekil 3.7: Virtüelin edimselleşmesi ve örgütlenme çokluğu.

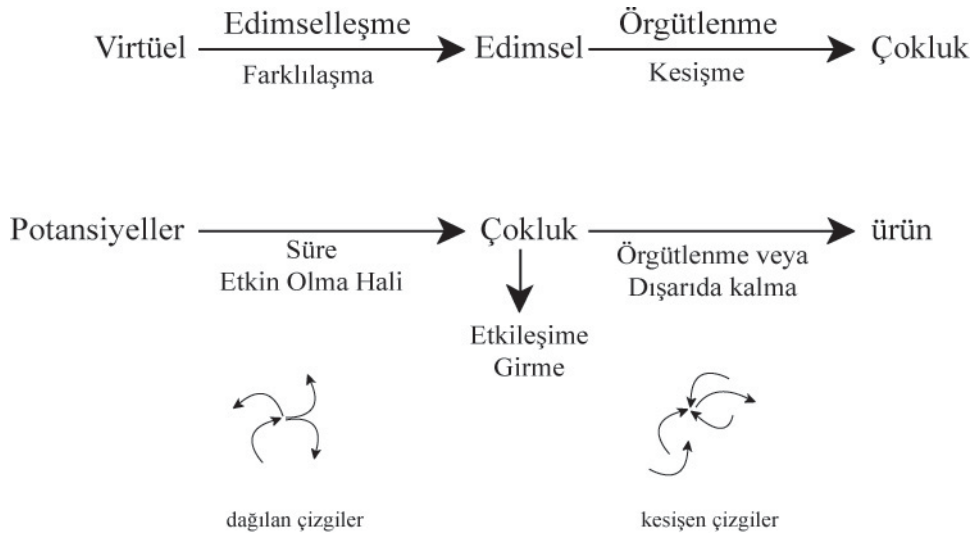
Hardt örgütlenmeyi şöyle tanımlar: “Örgütlenme; her seferinde yeniden bir araya gelebilme, güçlerin içkin alanının içinden, zorunlu olmayan karşılaşmalar ve gelişmelerin koordinasyonu ve birikimi olarak tanımlanabilir. Edimselin “yaratıcı örgütlenmesi” için gereken şey, yeni bir birlik üretmeye muktedir bir geleceğe yönelik kapsamlı, genişleyen bir harekettir” (Hardt, 2012).

Baker, siyasi alanda örgütlenmeden bahsederken insanların yapıp etme ve özgürleşme kudretlerini serbest bırakacak siyasal tarzlar arayışını yeğînleştirmekten bahseder. “Her şey ‘bedenimize ve düşüncemize’ uygun gelen ‘karşılaşmalar’ örgütleyebilme işidir” (Baker, t.y.a). Çok bileşenli ve çok aktörlü olan mimari üretimlerin de bileşenlerinin serbest bırakıldığı, kendilerini, potansiyellerini *süre*’de ortaya çıkardıkları karşılaşmalar örgütleyebilmek işi olduğunu söylemek mümkün.

Başka bir deyişle, bir karışım bir deneyim olarak bir mekan oluşumunda örgütlenme; edimselleşmelerin ve edimselleşme sonucu oluşan çoklukların, bir birlik üretmek üzere, genişleyen eğilimler ile bir arada kesişmeleridir. Bu genişleyen hareket, yeni çokluklar, virtüeller ve edimselleşmelere açıktır.

Virtüelin edimselleşme hareketinin açığa çıkardığı çokluklar ve bunların, başka çokluklarla etkileşime girdikten sonra örgütlenme hareketiyle kesişmeleri sonucu oluşan birlik Şekil 3.6’da görülebilir.

Virtüelin sürede etkin olmaları sonucu edimsel çokluklar ortaya çıkar. Bu çokluklar, karşılaştıkları türlü algılarla, kimisini dışarıda bırakarak kimisiyle kesişerek, virtüel gücün veya potansiyelin dönüşümüne sebep olur ve bir ürün oluşturur. Dışarıda bırakılanlar ise, yeni “potansiyeller” olarak hareket şemasının en başından süreçlerine devam ederler. Öyleyse örgütlenme hareketinin, edimselleşme hareketini tamamlayan hareket olduğu söylenebilir. Fakat örgütlenme, bir çokluk olduğu sürece, aynı zamanda edimselleşmeyi yeniden başlatan hareketin de kendisidir.

Şekil 3.8: Dağılan ve Kesişen Çizgiler.

Organizasyon meselesini, organize etmek, düzenlemek, düzene sokmak anlamlarından ötürü “değişime kapalılık” olarak anlamak mümkün. Linstead ve Thanem (2007) de bu yüzden Hardt’ın çokluğu “örgütlenme ve düzen” üzerinden değerlendirmesine benzer olarak “biçimsel ve yaratıcı” olmak üzere organizasyonun iki eğiliminden bahsederek yaratıcı organizasyonu olumlamaktadırlar. “Yaratıcı organizasyon, *yaşamsallıkla* ilişkilidir, değişirken farklılaşan, biçimsel değil organik eğilimlidir. İçkinlik düzlemi ile organizasyon düzlemi ‘hareket’te birbirini mümkün

kılmaktadır” (Linstead, Thanem, 2007).

Son bölüme geçmeden kısaca belirtmek gerekir ki, bu tez, Bergson ve Deleuze’ün zaman yaklaşımını benimseyerek, biçimsel neden hareketi olan “gerçekleşme”yi eleştiren ve etkin neden hareketi “edimselleşme”yi olumlayan bir konumdadır. Geçmiş sürekli farklılaşarak kendinde taşıyan varlığın hareketi etkindir. Zamanı şimdiler dizini olarak algılayan düzende ise varlığın biçimsel ve fiziksel değişim hareketlerinden bahsedilebilir.

Son bölümde çok aktörlü, çok değişkenli, çok etkenli bir çoğulluk olan mimarlık pratiğinin, üretimin çeşitli aşamalarında çoğulluğa fırsat veren mekan oluşumlarının bu bağlamda okumalarına yer verilecektir. Kavramların yansıtılacağı mimari örnekler edimselleşme hareketi üzerinden ele alınacaktır.

4. EYLEME BİÇİMLERİNDEKİ EDİMSELLEŞMELER: MİMARİ ÜRETİMLERE BAKIŞ

Biçimsel ve Etkin Neden Hareketi olarak kurulan ikili çerçeveyi, etkin neden hareketi doğrultusunda açarak, bu yaklaşımı ortaya çıkarmaya aracı edecek ve bunu olumlayan örneklere bu bölümde yer verilecektir.

Üçüncü bölümde kurulan kavramsal çerçeveyi takip etmek gerekirse, karışımlar veya deneyimler, mimarlık üretiminde mekanın oluşumuna karşılık gelmektedir. Karışım olan tasarımda (mimarlık üretiminde) saf olana ulaşmak, psikanalizde olduğu gibi mümkün görünmeyebilir. Zamanı mekandan ayrı düşünmek gibi yanılsamalara düşme ihtimali vardır. Bu yüzden, bir pratik ile ilişkili olan virtüel ve edimsel olana ulaşmak için, farklı süreçleri bölmek gerekli olabilir. Bu işlem her üretimin kendi özelinde düşünülmeli, genelleştirilmeden ele alınmalıdır. Mimarlık pratiği için üretimlerin bazısında uygulama, bazısında tasarım aşaması olabilir saf olan zamansallığa ulaşılan süreç. Yapıların, sunduğu deneyimin, yapıyı oluşturan biraraya gelişlerin, yapının tasarım sürecinin hep birer karışım olduğunu söylemek mümkün. Bu karışımların (yapıların) niteliğini sorgularken, nedenlerini anlamak isteriz. Nedenlerini anlamak için küçük birimlerini arar, saf olana ulaşmak için ise, Bergson'un yöntemindeki gibi, doğa farklarına göre karışımları böleriz. Fakat, genel fikirlerin düzeninde doğa farkı yitirilebilir. “Kişide, dış şeyleri temsil eden, dolayısıyla ‘nesnel gerçekliğe’ sahip fikirler vardır” der Baker (t.y.a). Bunlar ihtiyaç, toplum düzeni gibi hedefleri bilinen, doğa farkını örten genel fikirlerdir. Ancak;

“fikirler bizde sıra sıra dizilir, birbirlerini takip ederlerken, onların yalnızca nesnel gerçekliğe sahip olmakla kalmadıklarını, Spinoza'nın deyişiyle, ‘fikirlerin de fikirleri’ her zaman oluşturabileceği için, ‘içsel bir gerçekliğe’ de sahip olduklarını unutmamak gerekir. Nedir bu ‘içsel gerçeklik? Bu demektir ki, her fikir aynı zamanda bir “şeydir” ve her şey gibi, şu ya da bu oranda ‘gerçekliğe’, yani ‘kudrete’ sahiptir (Baker, t.y.a).

Baker'in (t.y.a) Spinoza'nın “fikirlerin fikirleri”ne getirdiği yorumundaki “gerçekliğe sahip şey” ya da “kudret”in virtüel olanı tanımladığı söylenilebilir. Virtüel olan da tam olarak içsel gerçekliğe sahiptir. Tıpkı kudret gibi henüz açığa çıkarılmamış,

önceden belirlenmemiş güçtür ve kendisiyle birlikte bir şeylerin ortaya çıkışını sağlar. Baker aynı metninde “yapıp etme kudreti”nden bahseder. Yapıp etme gücü bu metindeki eyleme biçimlerini anlatır. Virtüel olan bu güç, ortaya çıkarılırsa, tasarım sürecinin eylemselliğini açar.

Bu bölümde mimari üretim ya da başka bir deyişle mimarlık eyleme biçimlerini, karışım olarak ele almak ve ondaki edimselleşme sürecini bulup çıkarmak amaçlanmaktadır. Bunun için burada da ‘o fark’ın izi sürülecektir.

Tüm yaratıcı üretimlerdeki araştırılan Fark meselesi, Hardt’ın (2012)² Bergson’dan bahsederken anlattığı gibi ürüne (*duruma*) yönelik değil. Üretimin (*özel bir hareketin*), sürecinin saptanmasına yönelik. Mimari üretimde araştırılan fark; ‘bu yapı bir diğerinden daha iyi’ gibi bir kıyaslama değil; ‘bu üretimin yol açtığı bir hareket-değişim vardır, bir diğerinin yoktur’ düzeyinde bir kıyaslama ve arkasından getirilmesi gereken Deleuze’ün sorduğu “fark kendi varlığını nasıl koruyabilir?” sorusudur.

Mimarlık eyleme biçimleri sözkonusu olduğunda virtüel olan, edimsel olan ve edimselleşen nedir? Bunları örnekler üzerinden ele almak doğru olacaktır, çünkü kritik olan, her bir üretimin, kendindeki içsel farkı ortaya çıkarmasıdır. Bu eyleme biçimlerinde virtüel olan bazen malzemede, bazen süreçte, bazen organizasyonel yapıda bulunabilir. O, bağımsız, kendinde olan şey (*thing in itself*) olarak algılanmalı, fiziksel ya da mekansal düzenlemeler olarak değil. Kendisiyle, kendisindeki değişim ele alınmalıdır.

Potansiyeller (virtüellikler) yine sürede, etkin hale geçerler yani birbirlerini, başkalarını, kendilerini etkiler, kendilerini *farklılaştırır*lar. Bu virtüelliklerin, yani potansiyellerin farklılaşmaları, (veya edimselleşmeleri) sonucu çokluk elde edilir ve bu ikinci kez etkileşime girme potansiyelidir. Önemli olan üretim süreçlerinde bu çokluğa mahal verip, kesişmeleri örgütlemektir. Çünkü bu çokluklar “kendilerini dallanıp budaklanarak çoklu çizgiler halinde açığa çıkarır” (Yücefer, 2010). Bu çizgiler virtüel bir noktada kesişir ve bu virtüel nokta genişleyen hareketin başlangıcıdır. Bu virtüel nokta üretim sürecinde, edimsel ile çakışarak *ürünün* şimdi’sine tekabül eder. Bu “ürün” örgütlenmiş çokluktur, nitelikli üretimdir, yaşama

² Bergson’da fark tartışması ayırt edici bir öze ya da duruma yönelik değildir. Özün yerinin saptanmasından çok zamandaki özel bir hareketin, bir sürecin saptanmasına yöneliktir.

atılmış, sürede ilerleyebilecek, etkileşimlere ve eylemeye açıktır. Hem geçmişini taşır, hem de şimdinin geçmesini sağlamak suretiyle farklılaşarak ilerler.

Öyleyse tasarım veya tümüyle üretim sürecindeki, eyleme biçimlerini açan iki nokta; edimselleşme ve örgütlenmedir. Colebrook (2009), “Virtüel potansiyelleri, yalnızca edimselleştikten sonra fark edebiliriz” der. Bu yüzden varlığın, (bu çerçevede üretimin), ancak kendine bakarak edimselleşmeden bahsedebiliriz. *Varlık* burada; bazen üretim sürecinin kendisi, bazen tasarım yöntemi, bazen malzemesi veya aracı, bazen organizasyonel yapısı, aslında tüm bunların örgütlenmesidir.

Zaman mimari eyleme halinde, düşünme halinde fark yaratan unsur olarak vardır. Tasarımın *düşünce* hali, eklenerek, farklılaşarak oluşan, ortaya çıkan bir şeye evrilenin ilk yalın hali olarak *virtüel imgedir*. Ne var ki “düşünce virtüeli kontrol altına almaya çalıştıkça, virtüel de saklandığı sis bulutundan çıkıp kendini gösterecek, öngörülemez zar atımlarıyla düşüncenin şemasını yerle bir edecektir” (Yücefer, 2010). *Edimsel nesne* ise *ürün* halidir. Varlığın (virtüel ve edimsel arasındaki) olumlu hareketi ‘*üretim*’ süre’de gerçekleşir.

Bu bağlamda, olanaklının çizildiği projeler değil, yapımında farklılaşan aslında virtüel olanın tasarlandığı üretimler üzerinden edimselleşme aranacaktır. “Olanak temelde statiktir; ne olacağının zaten önceden de tümüyle bilindiğini gösterir. Hareket olanağın edimselleşmesi olarak kavrandığı sürece, hareket karşısındaki düşünce onda yeni olan hiçbir şey bulamaz; deneyim düşüncenin önceden bildiğini doğrulamaktan öteye gitmez” (Yücefer, 2010).

Edimselleşme ile, Schaik’in sorduğu sorunun peşine düşmek mümkündür: “Mimarlık pratikleri kendilerini nasıl farklılaştırır?”

Kavramsal çerçeveyi kurarken mekan ve zamanı birbirinden ayrı kollarda inceledik. Ama bu onların ayrı düşünülmesini önermiyordu. Bu kavramları mimari üretimler üzerinden ele alındığı ve edimsellik üretilen mekanlar da sözkonusu olduğu için saf olanı mimari eyleme biçiminde aramak süre ile ilişkiyi kuvvetlendirecektir:

Eğer şeyler de sürüyorsa ya da şeylerde de süre varsa, uzayla ilgili sorunun da bir kez daha yeni temeller üzerinde ele alınması gerekecektir. Çünkü uzay/ mekan yalnızca dışsallığın bir formu, sürenin doğasını bozan bir tür engel, saf olanı bulandıran bir saf-olmayış, mutlak olanla karşıtlaşan bir görelilik olmaktan çıkacaktır; onun da şeylerde, şeyler ve süreler arasındaki ilişkilerde temellenmesi, onun da mutlağa ait olması, kendi “saflığını” edinmesi gerekecektir. Bergson felsefesinin ikili ilerleyişi işte bu doğrultuda olacaktır (Deleuze, 2010).

Felsefe de yaratıcı üretimler gibi değerlendirilebilir. “Virtüel bir kez öngörülemezliği içinde edimselleştiğinde, düşünce geriye dönüp onda olanaklar görmeye başlar. Ama virtüel de son sözünü söylememiştir. Hiçbir nesne tümüyle edimsel değildir. Her edimsel olan şey, virtüel imgelerin bir sisiyle çevrenmiştir.” Olanaklar ve olasılıklar üzerinden, bildiği varsayım ve çıkarımlara ulaşmaya yönelik ilerleyen türde felsefe olabildiği gibi, aslında düşünmenin etrafı sisle çevrili virtüelleri çağırdığı “çokluklar teorisi” olarak felsefe biçimi de olur.

[Felsefenin] onun sistemi iki bakımdan zayıftır: Hem çıkarımlara dayalı ilerleyişi soyuttur, çünkü somut gerçeğin olumlu eklemlemelerini değil varsayılan soyut bir ilk kavramın olumsuz karşıtlıklara bölünmesini yansıtır; hem de ulaşmak istediği birliği zaten önceden varsayar, çünkü elde ettiği, bu dünyanın birliği değil en başta varsaydığı kavramın hipotetik birliğidir (Deleuze, 2010).

Bu varsayılan olanaklar içinde düşünmek yerine dışarıda durmak bu araştırmanın önemseydiği açıcı bir diğer noktadır. İçinde bulunduğu düzenin çıkarımlarıyla ilerlemek deneyimi yok edebildiği için, dışarıya kaçışlar, düşünce ve deneyim üretme eğilimini artırmaktadır.

Yaratıcı üretimler söz konusu olduğunda informal üretimler kuşkusuz edimselleşme hareketinin en açık görülebildiği süreçlere sahiptir. Sevinç (2013), “Mimarlık disiplininin araçlarını kullanmayan, kendine özgü süreçleri, araçları, ilişkileri olan, düzen dışı üretimler ve yaşam alanlarını informal mimarlık üretimleri” olarak tanımlar. Otorite ve sermayeden bağımsız oluşan, yaparak tasarlanan, sürekli bir dönüşümle yaşayan informal üretimlere, örnek olarak gecekondular ve işgal yapıları verilebilir. Bu yapı ve alanlar, mimarlık üretimleri gibi bir “an”da yapıp, sözelimi yüz yıl boyunca zamana direnmek için değil, zaman içinde dönmek üzere bir mücadeleyle var olurlar (Sevinç, 2013). Bu tip yaşam alanlarını yaratma biçimleri zaman içinde farklılaşan mekanlar kurmaktadır. Ne var ki bu tez, informal üretimler yerine mimarlığın içinden edimselleşmeye bakmakta, müellifi olan üretimin edimselleşme süreçlerini keşfetme ve deşifre etme hedefindedir. Öyleyse edimselleşmeyi ararken sorulması gereken şudur; “mimar, mimarlık eyleme biçimlerini ne kadar açabilmektedir?” Başka bir deyişle, mimarın, hangi süreçlerde birtakım potansiyellerin açığa çıkmasına imkan vermesi mümkün olabilir?

Bu noktada herhangi bir mimarlık üretimi, açıldığı ve kapandığı durumlarıyla tartışılabilir. Farklı süreçlerdeki eyleme biçimleri, birbirinden farklılaşan örnekler

üzerinden incelenecektir. “Etkin Olma” zamanla ilgilidir, mimarlığın zamanla değişime/ dönüşüme izin vermesidir. Doğa ve insan: Bir disiplin olarak mimarlık bu iki etkenin yol açabileceği etkilerine karşı kendini koruma reflekslerine sahiptir. Edimselleşme ve örgütlenme çokluğunun edimselleşmesi ise mimarlığın (ya da mimarın) etkin olmayı devredebildiği durumlarda görülebilir. Mimarlık ya da başka diğer otoritelerce buna mahal verilmesi meselesi eyleme biçimlerinin açılması ile ilgilidir.

Mimarlığın, mekan organizasyonu, mekanı düzenlemek olmadığı kabul edilmelidir. Mimarlık üretimleri birlik üretmeye muktedir olabilir. Fakat örgütlenme çokluğu için kapsamlı genişleyen bir harekete ihtiyaç vardır. Oluşan birlik, yani mimarlık üretimi, yani mekan, çeşitli süreçlerin ve çeşitli etkenlerin çokluklarının örgütlenmesiyle oluşmalıdır, düzenlenmesiyle değil. Bununla birlikte genişleyen hareketler ile yeni çokluklara da açık olmalıdır.

Her yapının edimselleştiği edimselleşmediği halleri vardır. Bu yüzden buradaki örnekler birbirlerinden edimselleşme süreçleri ve koşulları bakımından farklılaşacak şekilde seçilmiştir. Toplu konut gibi kentsel ve yapısal anlamda katı bir mimarlık üretiminin edimselleşmeye ne kadar açılabilirdiği, dini bir yapı olarak hem de tek aktörlü (mimarlı) üretim anlamında Zumthor’un Şapel’inin edimselleştiği süreç ve virtüellikleri, ve son olarak örgütlenme çokluğunun en görünür olduğu örnek olan UdN’deki edimselleşmenin süreçleri tartışılacaktır. Mimarlıkta eyleme biçimlerinin açılmasının, mimarlık üretiminin çeşitli süreçlerinde (gerçekleşme yerine) edimselleşme hareketinin olması gereklidir. Bunun sistemden kaçış çizgileri ile, dışarıda olmak ile ilişkili olduğu da söylenebilir (Şekil 4.1).

Sayfa 30’daki hareket şemasını (Şekil 3.6), mimarlık gibi yaratıcı üretimler nezdinde kurmak gerekirse; potansiyellerin sürede etkin olmaları sonucu çokluklar ortaya çıkar. Bu çokluklar tasarım fikirleri olarak da düşünülebilir, üretimin içinde bulunan aktörlerin farklı algılama noktaları olarak da. Açığa çıkan bu çokluklar, karşılaştıkları türlü algılarla, kimisini dışarıda bırakarak kimisiyle kesişerek, potansiyellerin dönüşümüne sebep olur ve bir ürün oluşturur. Dışarıda bırakılanlar ise, yeni “potansiyeller” olarak hareket şemasının en başından süreçlerine devam ederler. O halde mimarlık eyleme biçimlerini, çeşitli süreçlerde *açan* iki hareket edimselleşme (dağılan çizgiler hareketi) ve örgütlenme (kesişen çizgiler hareketi) dir.

“Duyumsama bize verdiklerinin içinde verili olmayan kuvvetleri ele geçirmek, duyulur olmayan kuvvetleri duymamızı sağlamak ve onların kendi koşullarına yükselmek için, kendi üzerine nasıl yeterince dönebilecektir? Müzikte sese dair olmayan kuvvetler görünür, resimde görünür olmayan kuvvetler duyulur, kılınmalı” (Deleuze, 2009a). Mimarlıkta ise bu kuvvet zamandır. Bu araştırma için esas olan, mekan oluşumunda, zamanın duyulur kılınması, virtüelin edimselleşmesidir (Şekil 4.1).

Kavramsal Tartışma	Kurulum	İktidar Özne	Virtüel olma/ Edimselleşme	Yaşamsallık	Örgütlenme	Kaçış Çizgisi
Mekan Oluşumu	Program	Mimarın Pozisyonu	Fikir/ Tasarım	Proje Süreçleri	Organizasyonel Yapı	Sistemle İlişkisi
BRUDER KLAUS ŞAPELİ	dini yapı	tekil olarak mimar	malzeme	inşa, mekan+doğa+zaman	anonim ya da gönüllü uygulayıcılar	-kırsal konumun avantajı -dini yapıya yaklaşım
PARIS 17	konut -günlük yaşam	mimarlar grubu	programsız ekstra alan	mekan kullanımı	kentsel otorite ve konut sahipleri	-yıkmadan yapmak -toplukonut ve kente yaklaşım
UdN	çeşitli ve değişken programlar	çok aktörlü	sürdürülebilir sürekli dönüşüm	kullanım, program, inşa iç içe süreçler	kentsel otorite mahalle sakinleri mahalle çocukları HCU öğrencileri HCU yönetimi uluslararası öğrenciler mimar, sanatçı ve planlamacılar	otorite ve sermayeyi dışarıda bırakan, örgütlenme biçimi yaratan bir yapı kurmak

Şekil 4.1: İncelenen örneklerde mekan oluşumu ve ilgili kavramlar.

4.1 Bruder Klaus Şapel ve Edimselleşme

Mimarlık yapmak ile ilgili yerleşik kanılardan biri mimarlığın düzene sokma, düzen kurma eğiliminde olduğudur. Yöntem olarak, benzerliklerin kategorize edilerek düzenlenmesi yaklaşımı, mekanın, gerçeğin ve zamanın akışından izole edilmesi anlamına gelebilmektedir. Örneğin, hazır sistemler ya da endüstriyel kalıplar tıpkı birer alışkanlık gibi üretimi hızlandırmak için kullanılan refleksler haline gelmiştir. Steril bir sonuca ulaşmak için tasarlanmışlardır. Bu sistemler “biçimsel neden hareketi”nin “olanakları” gibidir. Hedefe hizmet eder, zamanı ve gerçekliği dışarıda bırakırlar. Kuşkusuz, mimarlık, bu olanaklar içinden seçmek ve seçtiklerinden oluşturduğu bütünle düzen çoklukları yaratmaktan ibaret olmamalıdır. Çünkü çoklukları düzenlemek, mekanın deneyimini dayatmaktır. Bu dayatılan deneyimden kurtulmak için yeni potansiyelleri ortaya çıkarabilecek, henüz temsil edilmemiş deneyimlere, farklılık yaratmaya fırsat veren aralıklara ihtiyaç vardır.

Peter Zumthor’un Mechernich’deki Bruder Klaus Şapel’i düzen çokluğundan ibaret olmayan, yapım süreci açısından eyleme biçimlerinde edimselleşmeyi temsil

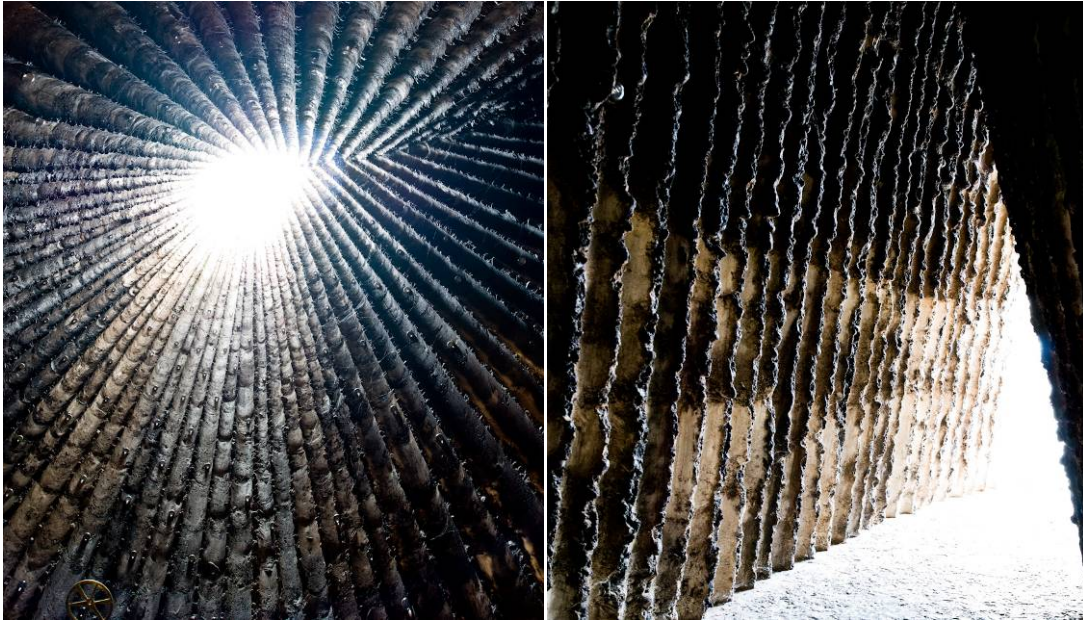
edebilecek bir örnektir. Çünkü bazı potansiyelleri açığa çıkarmaya meyleden bir üretimdir. Ne var ki aynı zamanda dini yapı olarak kapalılıkları açısından da okunabilecek tartışmalı bir yapıdır. Bu durumda Bruder Klaus'un kendisine, mimar Zumthor'un pozisyonuna, mekanın oluşumundaki kapalılık ve açıklıklara değinilmelidir.

Bruder Klaus, önceleri bir çiftçiyken, son 20 yılını İsa uğruna ekmek ve şarap diyetiyle tek başına geçiren bir keşiş olarak 15.yy'da yaşamıştır. Peter Zumthor, annesinin sevdiği bir aziz olan Bruder Klaus için yapılacak şapeli gönüllü olarak yapmıştır (Url- 2). Bruder Klaus Şapelini, hikayesi üzerinden okumak, mimarlığı veya mekanı, mitoloji ve dini semboller ile tartışmaya sürükler. Belirtmek gerekir ki, mimarlığı dışsallaştıran, edimselliğini kapatan durumlar Bruder Klaus Şapelinde de vardır. İşlevi dolayısıyla, içerisinde insan için bir etkinlik barındırmayan, tanrısal bir mekan olması, onun adeta heykelsi bir yapıt olduğu algısına sebep olmaktadır. Aslında semboller ve anlamlar üzerinden düşünüldüğünde bile, Zumthor'un, 'yakarak' kutsallığı bir ölçüde yıktığı söylenebilir. Fakat bu araştırmanın niyeti, mekanı anlamlandırmak ya da anlamını sorgulamak değil, mekan ve mekanın oluşumundaki özgürleştirici yaklaşımı keşfetmek ve düşünsel anlamda bu yaklaşımı mimarlık üretimine geri vermektir.

Bütün kapalılıklara rağmen, bu mekanın oluşumunda açığa çıkan farklılaşma ağırlıklı olarak malzeme ve yapım biçimi ile ilişkilidir. Malzemenin doğasını vurgulamak ve mekanın üretimini tamamladıktan sonra bile onu yaşayan bir sürece açmak, bu yapı örneğinde, mekanın edimselleşmesini etkin kılmaktadır. Hem mimari üretimin hazır ve steril yapım yöntemlerinden hem de günlük hayatın estetik değerlerinden arınarak düzenden kaçış manevraları üretilmiştir.

Peki bu yapı nasıl oluştu? Şüphesiz yapının mimarı Zumthor önemli bir faktördür. Ofis yapısı düşünüldüğünde tek başına lider pozisyonunda görünüyor olması, organizasyonel anlamda çokluk yaratamayacak bir durummuş gibi düşünülebilir. Fakat örgütlenme çokluğundan anlaşılması gereken salt mimari ofis işleyişi değildir. Bazı çoklukların oluşmasına mahal verip, sonra bunların kesişmelerini örgütlemek olarak düşünülmelidir (Şekil 4.2). O halde bu yapı özelinde, edimselleşen virtüellikler tanımlanmalı, bu virtüelliklerin kesiştikleri örgütlenme çoklukları ortaya konulmalıdır.

İlk olarak 112 ağaç gövdesi, kızılderili çadırı gibi birleştirilerek mekanın boşluğu olacak kütle hazırlanmıştır. Her gün bir katmanın betonunu dökülerek 24 günde dış çepheri oluşturulmuştur. Bu 24 katman, günün 24 saatini temsil edecektir. Bu noktada hatırlatılmalıdır ki, bu tür temsiller yapının kutsal anlamıyla ilişkilidir. Öngörülemeyen, temsil edilmemiş potansiyellerin, bu kurulumların gönüllülerce yapılmasında ortaya çıkabileceği kabul edilmelidir. Elle beton karmak da dahil olmak üzere, ağaç kütüklerini birleştirmek gibi, buraya kadarki bütün işlemler çiftçiler, çiftçilerin arkadaşları ve onların tanıdıkları tarafından yapılmıştır. (Kaynak cA) En nihayetinde, uzmanlar veya ustalar yerine gönüllülerin inşa etmesi etkin olma durumlarından biridir. Kontrollü olmayan bir değiştirme gücüne mahal verilmiştir. Çünkü “meslek”, kuralları belirlenmiş öğretilerdir (TDK). “Uzman” ya da “meslek sahibi”, ne olması gerektiğini bilendir. Halbuki kurallar olmadan her insan, her zaman, yeniyi üretme potansiyeline sahiptir.

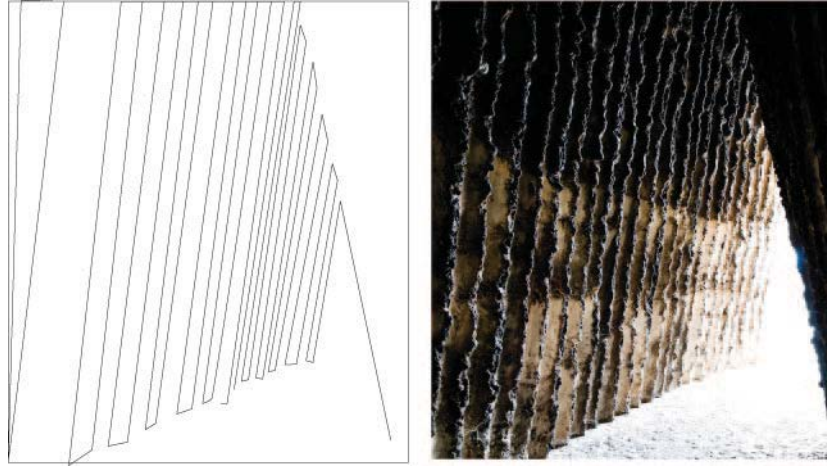

Şekil 4.2: Bruder Klaus Field Şapel içeriden bakış (Url- 3).

Beton hazır olduktan sonra içerideki ağaç kütükleri ateşe verilmiştir. Bu, edimselleşmeyi en açık okuyabileceğimiz süreçtir. Yapı üretimlerinde ağacın kullanılageldiği bildiğimiz bazı yöntemler vardır; taşıyıcılardaki veya işlenmiş ahşap haliyle zeminde ve mobilyadaki kullanımları gibi. Bunları tekrar etmek yerine, kütüklerin yakılması hem bir boşluk oluşturmuş, hem de mekanın çepherlerinde izini bırakmıştır. Bu, tekrarlanamayacak, geriye dönemeyecek niteliksel bir harekettir.

Burada malzeme doğasını tamamen değiştirerek farklılaşır; etkileşime girdiği betonu, mekanı etkileyerek geride kendinin edimsel halini de bırakır. Bu süreç tekrar yaşanamaz ve tıpkısı bir sonuca tekrar ulaşamaz. Tıpkı edimselleşme hareketindeki virtüelin edimsele giden hareketi gibi, farklılaşma, ileriye dönük ve öngörülemez bir harekettir.

Mekan oluşumu açısından bu şapeli, farklılaşmaya açık bırakan yalnızca malzeme kararı değildir. “Ağaç gövdeleri yanınca; çatısı açık, siyah, kömürleşmiş bir boşluk kalıyor geriye. Zemini dondurulmuş dökme kurşun. Ağaç gövdelerine çakılmış birleştirme elemanları sonradan betondan sökülmüş ve bıraktıkları boşluklar üfleme cam ile doldurularak beklenmedik ışık kaynakları sağlanmış” (Url-2). Doğanın etkisine açık bırakılmış, bir ‘an’ının kesitindeki halinin temsil edilemediği, zamansal bir doğası vardır artık (Şekil 4. 3).

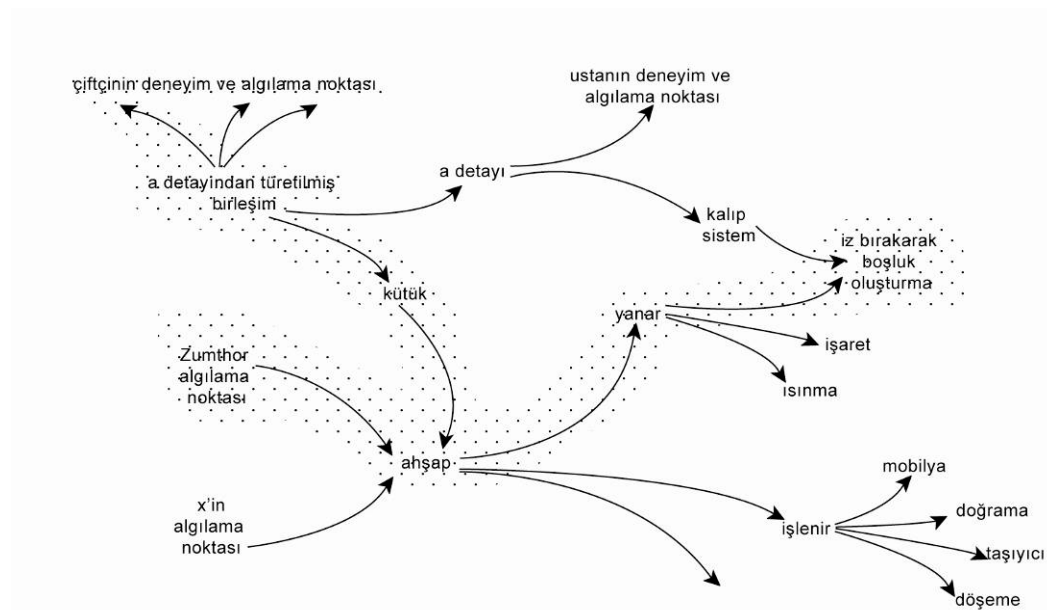
Şekil 4.3: Bruder Klaus Şapeli'nin iç mekan temsili ve görünümü.

Tasarım kararlarında, teknik olarak optimum koşulları sağlamak gibi bir hedef olmadığını söylemek mümkün. Daha doğru bir ifadeyle, “herkesin ortalamasını” almaya benzeyen, yuvarlak ve genel geçer bir kabul olan *optimum* koşulu kabul etmeyen bir yaklaşımın hakim olduğu söylenebilir. Çatısı açık, altyapısı olmayan yaşamsal olarak aktif olan bu yapıyı Glancey (2007) şöyle yorumlamış:

Karşımızda sadece tek bir odadan oluşan, çatısının içeriye yağmurdan koruyamadığı, betondan, yanmış ahşaptan ve kurşundan yapılmış bir bina var. Elektrik, su, tesisat, tuvalet, rüzgar tribünü, güneş panelleri, havalandırma, duvarlara asılı resimler yok. Hiçbir açık veya tanımlı konfor yaratıcı öğeye sahip değil. Fakat buna rağmen oldukça zorlayıcı ve çok güzel.

Glancey'nin şapeli ‘güzel’ olarak nitelendirmesine benzer şekilde sezgisel olarak ‘nitelikli’ bulunan yapıların nedenleri Bergson'un bölme yöntemiyle çözümlenebilir.

Fikirlerin fikirleri henüz ortaya çıkarılmamış güçlerdir. Tasarım süreci çok çeşitli fikirler ve bu fikirlerin çağrıştırdığı başka açılımlar, yeni potansiyeller barındırır. Bu virtüellikler ancak edimselleştikten sonra olanaklardan ayrılabilir. İlk virtüel ahşap kullanma fikri olsun, bu mimar Zumthor'un sürecin en başında sahip olduğu bir karar olabilir. Farklılaştığı nokta, ahşabın bilinen olanaklarından yararlanmayıp, onun başka bir gücünü ortaya koyabilmesi olmuştur. Bu güç, öylesine baskın ve aynı zamanda öylesine görünmezdir ki, şu soru bu noktada anlamlıdır: Bu yapıyı oluşturan malzeme beton mudur yoksa ağaç kütükleri mi? (Şekil 4.4).

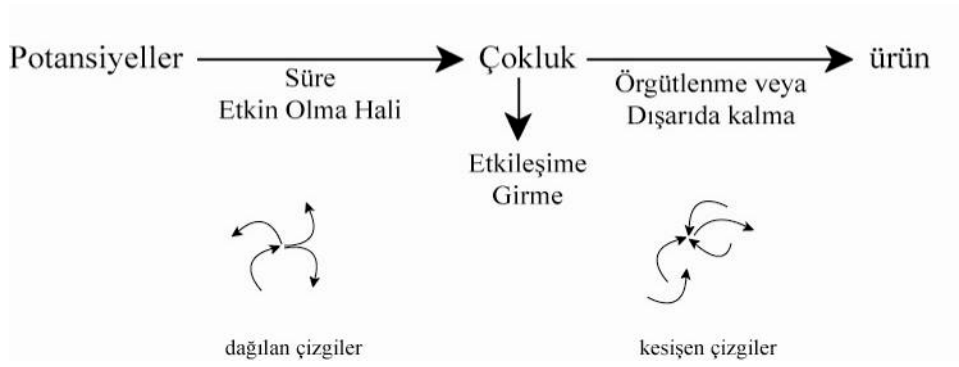

İkinci olarak, uygulama aşamasında yer alan her bir aktörün, bir alışkanlıkla değil sıradan eylemlerine benzemez bir deneyimle bu üretimi gerçekleştirmesi her birini birer virtüel yapar. Biçimlenmiş bir “doğru” hedefi gözetilseydi bir tür meslek uzmanlığı aranırdı.

42

olarak bırakılmıştır. İnsan etkisinden bağımsız olarak (bile) edimselleşebilen bir mekandır. Zamanın duyulur olduğu bir mekandır. İşlev ya da eylem barındırmadığı, bu yüzden heykelsi olduğu iddia edilebilecek bu yapının, üretim sürecindeki fark yaratımı dikkate değerdir. Temsilin virtüel olduğu, hayata geçenin temsilden farklılaştığı yapılarıdır.

Virtüelin edimselleşmesiyle açığa çıkan çoklukların kesişmesi örgütlenme hareketidir. Dışarıda kalan yeni potansiyeller yeniden edimselleşme hareketini başlatır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5: Potansiyellerin edimselleşmesi ve örgütlenen çokluklar.

Sonuç olarak tüm bu virtüelliklerin kesiştiği nokta bu mekan, Bruder Klaus Şapelidir. Bu üretim, artık örgütlenmiş çokluktur, çünkü genişleyen bir hareketin başlangıcıdır. Yaşama atılmış, sürede etkileşime ve eylemeye açık bir yapıdır. Zumthor, yapmak istediği mimarlık biçimini tariflerken Aki Kaurismäki'nin film yapma biçimini örnek göstermektedir. Aki Kaurismäki, filminde oyuncularını iplere bağlı tutmaz. Onları bir konsepti uygulamaları için kullanmaz. Aksine oyuncuların kendi gizemlerini ortaya çıkarmak için uygun ışığı sağlar. (Zumthor, 2006) Zumthor da Kaurismäki'ye benzer olarak, kullandığı her türlü yapı elemanının ve malzemenin 'kendisi' olabileceği bir mekanı örgütlemektedir denilebilir.

“Yaşamsal, tensel yapılar üretmek için, form ve insanın ötesine geçebilmeli kişi” der Zumthor (2006). Yapının zamanı içermesi, yaşamsal belirtiler taşıması önemlidir. Bu da yapının değişimine açık olmakla ilgilidir. En ufak bir detayın değişmesi yapının bütününe tamamen değiştirecektir. Bu kadar tasarlanmışlığın, yapının tasarım sürecinde insan etkilerine kendini kapattığı düşünülebilir. Fakat aslında edimselleşme tam da buradadır. Yapı öylesine kendi olmuştur ki, onu tamamlamak, ondan eksiltmek, niceliksel değil, niteliksel olarak onun doğasını değiştirecektir. Peki nasıl

kendisi olmaz bir yapı? Kendisi olan yapı; mimarı tarafından yapılmamıştır, onun *eseri* değildir, kendisi olmuştur. Mimar yapıya ancak müdahil olmuş olabilir. Archdaily’de Zumthor’un sözleriyle bu yapı şöyle tanımlanıyor: “(O) kendisi olan bir yapı; bir yapı olmak, başka bir şeyi temsil etmek değildir, sadece olmaktır” (Sveiven, 2011).

Basitçe ifade etmek gerekirse mimarlıktaki veya reklam dünyası ve endüstriyel üretimdeki “optimum” olanın peşindeki kurulum ürünün kendisinde olanın peşine düşmedikçe fark’a açık değildir, benzeyene yönelir.

Küreselleşmeden bahsedilen bu çağda, elbette her yapı için endüstriyel olmayan, salt özel üretim malzemenin ve özel detayların kullanılması olarak algılanmamalı edimselleşme. O halde bundan sonra cevaplanması gereken soru: “Kentleşmenin içinden bir üretim için edimselleşmeden bahsedilemez mi?” olmalı. Peki acaba edimselleşme sistemin dışına çıkıldıkça mı artıyor? Nitekim Bruder Klaus Şapeli kırsalda yer alan bir yapı. Kırsallıkla ilişki, karar süreçlerini gevşetiyor olabilir. Üretilen mekan *steril* olmak zorunda olmayabilir. Bir kentteki ya da metropoldeki düzen çokluklarına ayak uydurulması gerekliliğine sahip olmayabilir. Bu yüzden sistem dışına yakın bir örnek. Onu sisteme dahil eden, informal üretim olmamasıdır. Çünkü mimar tarafından tasarlanmış ve üretilmiş olması birtakım izin ve kurallardan onaylanıp geçilerek, yapının varlığının bir anlamda kayıt altına alınmış olduğunu gösterir. Örneğin gecekonduardaki veya işgal edilmiş yapılardaki kullanıcı üretimlerini ele almak edimselleşmeyi sistemin dışında aramak gerektiğini söyleyebilirdi. Öyleyse “dışarı” çıkıldıkça edimselleşmenin arttığı doğrudur. O halde baştaki soruya istinaden, edimselleşmeyi daha ‘içeriden’ ve kentsel olan bir örnekte ele almak uygun olacaktır.

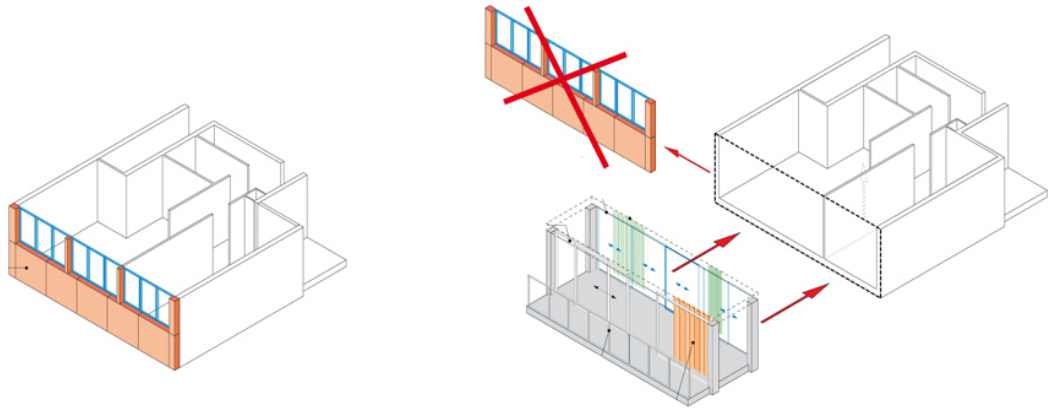
4.2 Paris 17° Konut Bloğu ve Edimselleşme

Toplu konutlar, kapitalist düzenin araç olarak kullanabildiği ve yön verebildiği bir kent bileşenidir. Sistemin en çok etkilediği yapılaşma ve mekan organizasyonu türüdür. Çünkü farklılıkları kapatmanın ve birbirine benzeyen yaşantılar kurmanın etkin araçları olarak üretim mekanizmasında yer alırlar.

Mimar Frederic Druot ve Lacaton&Vassal Mimarlık birlikteliğinde kurulan “Plus”, mimarlık eyleme biçimlerinde, mimarlığa özellikle toplu konuta yaklaşım şekilleriyle

hem kentsel, hem özne1 açılmalar yaratmıştır.

Konut bloklarının içinde yaşayanların başka bir bölgeye aktarılmak suretiyle yıkılıp yeniden bu kez lüks konutlar olarak yapılması özellikle metropoller için tanidik bir senaryodur. Paris 17° ile, Lacaton, Vassal ve Druot, yıkmadan dönüştürme senaryosu geliştirerek proje ve maliyet hesaplarıyla kent otoritelerini ve ev sahiplerini ikna etmiş ve onları istisnai bir projede buluşturmuştur. 1960’larda inşa edilmiş bu toplu konut bloğu, 16 kat ve 96 daireden oluşmaktadır. Proje, dairelere ve yapının ortak kullanım alanlarına cömert ek alanlar yapılmasını önermiştir. Bu ek alanlar, kendi taşıyıcı sistemleriyle, var olan yapının çeperine her katta yerleştirilerek yaşam alanlarını genişletmektedir. Var olan dış cephe duvarlarının yıkılması ve yerlerini şeffaf bir cephenin alması ile gün ışığı ve kent manzarası her daireye geri kazandırılmaktadır (şekil 4.6).

şekil 4.6: Cephenin yıkılıp ekstra alanın eklenmesi.

Ek alanlar sayesinde zemin kat ve giriş holü de genişletilerek ve dönüştürülmektedir. Bazı duvarların iptal edilmesi ile aydınlık ve geniş, çeşitli kullanımlara açık mekanlar oluşmuştur. Nitekim bahçe ve kolektif olarak kullanılabilecek alanlar ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, tasarlanan detaylar prefabrik çözümler olarak uygulanarak ev sakinlerinin dönüşüm sırasında evlerinde yaşamaya devam etmeleri sağlanmıştır (Url- 4). Denilebilir ki, Paris 17°, tasarım, inşa ve kullanım süreçlerinin bir arada olabildiği süreç parçalarını birbiri içinde barındırabilen bir projedir.

Şekil 4.7: Cephenin yıkılıp ekstra alanın eklenmesi.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu proje özelinde “edimselleşme”nin tartışması, toplu konut üretimleri üzerinden düşünülerek yapılmalıdır, herhangi mimarlık üretimleri üzerinden değil. Çünkü toplu konutun ilişkisi kümesinin kapsadığı ölçek geniştir. Mekanın zamansal doğası, temel yaşam biriminde, günlük hayatın katmanlarıyla özneyi normlara bağlamayan, dönüştürmeye ve eylemeye açık mekanlarla açığa çıkabilir.

Sezen (2012), toplu konut yatırımlarının kentsel anlamının kent sakinlerine konut edindirme veya kent ve ülke kalkınması için sermaye oluşturmaktan ibaret olmadığını, günlük hayatın yeni ve çeşitli deneyimlere açılması için kentin ve yapıların dönüşümünü “her türlü etkinliğin öz-niteliği” olarak düşünülmesi gerektiğine dikkat çeker.

Bu üretim, mimarlığın eyleme biçimlerindeki edimselleşmeyi, var olan mekanı yıkmadan, niteliğini dönüştürerek yapmak ile örnekliyor. Bir anlamda bozarak yeni potansiyellerin açığa çıkmasında farklılaşmanın gerçekleştiği söylenebilir. Aslında toplu konut, yapısal, tipolojik ve programatik olarak son derece katı bir mimarlık üretimidir. Katı olmakla kastedilen zamana direnmesi, zamana karşı kendini savunmasıdır. Bununla birlikte, çoğunlukla kentsel mekanizmalara ve otoriteler tarafından verilen kararlara bağlı bir üretim olduğu için kent içinde de katılmıştır. Oysa yaşantının temel mekanı konutta da deneyim ancak aktörlerin, koşulların ve mekanların birbiriyle etkileşim içinde olmasıyla gerçekleşebilir.

Söz konusu proje alanı “konut” olduğunda nitelikle ilgili iki noktayı vurgulamakta fayda var. Birincisi; Tanju’nun (2013) konuşmasında belirttiği gibi, “konutu nitel olarak tartışmaya açarsanız, o evi satamazsınız.” Öyleyse konut, meta olarak yani nitel değil nicel olarak tasarlanılır. İkincisi konut projelerindeki aktörler ilişkisi sebebiyle iktidar (ya da otorite) mekanizmasının değişmesini gerektiren bir proje

konusu olmasına rağmen ‘genel’ bir kullanıcı profiline göre üretilir. İki noktanın da temelindeki sorun öznelliktir. Öznelliğe mimarlık pratiğinin sunabileceği şey edimselleşme hareketi için örgütlenmek olabilir. Özellikle toplukonutlar tek tip hayat biçimi oluşturma yolunda, konutun temel ihtiyacı olan kendinden var olma niteliğini kaybeder. Paris 17°, toplukonut blokunun, yıkılarak sakinlerinin başka bir bölgedeki yeni inşa edilecek konutlara yerleştirilmesine karşı durarak gerçekleştirilmiş bir üretimdir. Meta değeri artan alanın, sakinlerine yerdeğiştirmeden, üstelik yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinin daha azına mal ederek, var olan halihazırdaki bloku niteliksel olarak dönüştürülmesi işidir. Yıkıp yenisini yapmaktan altı kat daha ucuza mal olan dönüşüm için Druot, sistemlerden çok insanları baz alarak düşünmenin, aslında ekonomik yaklaşımı da, sürdürülebilirlik gibi jenerik terimleri de daha doğru temsil ettiğini vurguluyor (Ruby ve Ruby, 2007). İnsanları baz almak, mekanın yaşamsallığı açısından nitelik üretebilmek potansiyellerini ortaya çıkarabilir.

Şekil 4.8: Dairelerin ekstra alanlarından fotoğraflar (Url- 4).

Plus grubu mekanı üreten güçler olarak, mekan üzerindeki denetimi sağlamanın peşinde olmamayı terchi ettikleri ölçüde, edimselleşmeye açık mekanlar oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Valk (2013), AD’deki inovasyon üzerine yazdığı metinde “mutlak kontrole sahip olmadan tanımlama arzusu, ve bunu ifade edebilme yeteneği” gerektiğinden bahseder. “Paylaşmak hem tasarlama sürecinde hem de üretilen proje dünyayla iletişim kurarken kolaborasi ve kaos gerektirir” (Valk, 2013). Paris17°’de de bu paylaşma süreci yaşanmıştır. Mimarların düzenlediği toplantılarda, her bir konut sakininin, toplukonut üretim standartlarında bulunmayacak bir özveride bulunan mimar ekiplerle iletişim kurabilmeleri sayesinde, konutların kendi iç ve dış dinamiklerini sağlayabildikleri öznellikler ve dolayısıyla nitelikler üretildiği söylenebilir. İktidar mekanizmaları, değişebilir ve daima kendini yeniden oluşturabilir olduğu sürece, hem gündelik hayatın getirdiği ilişkileri kapsayan, hem de bu üretimde rol alan aktörlerin güç ilişkilerini (birbirlerini etkileme ve değiştirme potansiyellerini) belirleyen bir araç olur.

Halihazırda orada bulunan malzemeler, taşıdıkları katmanlardan bazen arınarak

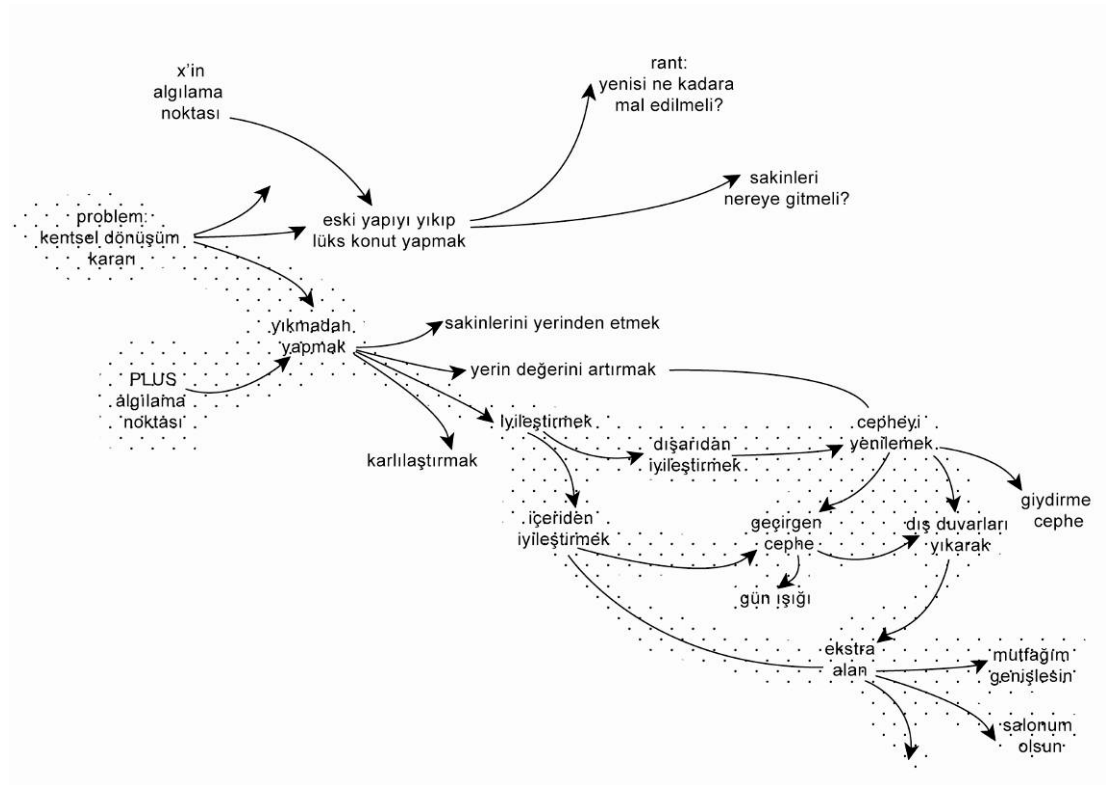
bazen faydalanarak, hayatla ilişkileri esas alınarak bir araya getirilir. Kolaj gibi bir arada olan bu çokluklar montajla örgütlenecek yeni çokluklar oluşturma hareketinde kendi ifadelerini bulur. “Montajda kolajın imajların kendi gerçekliği ile sinemada var olmasını sağlayacağı” (Özgün, t.y) gibi bu üretim biçiminde de yerinde önceden var olan araçları montajlamak, her bir konutun sakinine özel niteliklere göre oluşturulmasını, gerçekleşmesini sağlamıştır. Tıpkı, sinemanın montaj ile, mekansal kategoriden zamansal kategoriye geçmesi gibi (Baker, t.y), konut yani mekan, zamansal olarak yaşama dahil edilerek edimselleşmiştir.

Projenin kolajlar ile görselleştirilmesi de, simüle edilmiş bir an’dan çok, çeşitli deneyimlere ve yaşantılara fırsat veren performatif oluşları işaret etmektedir. (Şekil 4.9).

Şekil 4.9: Kolaj temsil (Ruby ve Ruby, 2007).

Ruby'nin (2010) eklenen alanları “programlanmamış ekstra alan” olarak adlandırması bile öznelliğe mahal verilmişlik tarifler. Biçimsel ya da niceliksel olarak ekleme ve eksiltme ile dönüştürülmüş bir üretim gibi görünse de, özünde, bu dönüşümün niteliksel olarak eksiklikten tamlığa doğru bir hareket olmadığı çok açıktır. Eksiği tamamlayan değil, eksiksizlikten eksiksizliğe doğru bir ilerleyiştir. Mekanlar niteliksel olarak değişmiştir. Ayrıca teknik olarak da büyüklük olarak artan değerler (metrekare gibi), yeni donanımlar gerektirmiştir. Var olanın edimsel/ yeniye/ başkaya doğru hareketidir bu dönüşüm. Bir önceki haline dönmek artık mümkün olmadığı gibi bu ilerleyiş çokluklar oluşturmuştur. Burada virtüel olan, “var olan” ve potansiyel olarak kullanılmış yapılardır. Edimselleşme hareketi, yani “yapının dönüşümü” gerçekleşmeden bu virtüellik bilinemezdi.

Şekil 4.10: Kavramlar İlişkisi.

Eyleme biçimlerini, “ne” yerine “hangi” ve “nasıl”ın öne çıkarıldığı yaratıcı üretimlerdeki vurguyu sinema üzerinden düşünmek yardımcı olacaktır. Baker’in Vertov ve Godard sinemaları üzerinden sinema üretim biçimlerinden bahsedışı dikkate değerdir.

Günlük hayatın estetik değerlerinden arınarak kendi ifadesini bulmaya çalışan Vertov ya da bu estetik katmanların günlük hayatın ayrılmaz birer parçası olduğunu kabul eden Godard,

özünde yaşamla ilişki kurmak, bir düşünme eylemi olmak noktasında birleşirler. Bu bağlamda filmin ne ifade ettiğinin ötesinde, nasıl yapıldığı, üretim aşamasında ne türlü toplumsal ilişkiler kurup, beraberinde hangi politik mekanizmaları yeniden ürettiği önemlidir Godard için (Özgün, t.y).

Örgütlenme çokluğu'na bu açıdan bakılabilir. Mimarlık, sinema gibi yaratıcı üretimlerde, “günlük hayatın doğrudan siyasi olmayan alanları aslında aynı süreç içinde toplumsal öznenin üretildiği, toplumsal yeniden üretim alanlarıdır, ve özneleşme bu alanlarda gayet de politik bir biçimde güç ilişkileriyle ve iktidar mekanizmaları aracılığıyla alakalı olarak gerçekleşir” (Özgün, t.y). Lacaton&Vassal ve Druot toplukonuta yaklaşımlarında günlük hayata dokunmuşlar, özneyi kendinde değiştirebilecek, normlara bağlamayacak, eylemeye açık bir mekan oluşturarak yeniden üretim alanları yaratmışlardır. Yaratıcı örgütlenme, bu üretimlerin, etraflarında ördüğü ilişkilerle yaratılan çokluktur.

Öyle görünüyor ki bu mekanların oluşumunda, mekanın zamansal doğasının olduğu süreç mekanın kullanımındadır. Buna olanak sağlayan ise aktörlerin kurduğu örgütlenme biçiminin, yeni potansiyellerin (virtüel) ortaya çıkmasına izin vermesidir. X'in dediği gibi, “Yaşamsallık (*vitality*) materyal, ekonomik, sosyal ve hatta hayal ürünü ilişkilerin ekolojisine uygun alan koşulları ve müştereklikle ilgili olmuştur –ki bunlar da inovasyonun bileşenleridir” (Brown ve diğ, 2013).

Mekanı üreten güçler, öznelliklerin ortaya çıkışına imkan verdikleri ölçüde, daha doğrusu bunlara mekanı kapatmadıkları sürece, konut farklılaşmaya müsait esnek bir program olarak düşünülebilir. Ruby, Plus üretimlerinin, mimarlığın sınırlarını iki anlamda kaydardıklarını söyler: Öyle ki, bir yandan mimarı yapı ve çevresi arasındaki sınırı fiziksel olarak değiştirerek dış mekanı, kontrollü içmekanla karşılıklı ilişkiye sokuyorlar; diğer yandan iç mekan organizasyonunun sınırlarıyla entegre etmek için konvansiyonel kat planı mantığını sorguluyorlar. (2007)

Ilka ve Andreas Ruby (2007), tüm homojenliğiyle dünyayı kalıba sokma görevini üstlenmişcesine, yeni, uluslararası bir tarzın gelişmekte olduğunu iddia ediyorlar. Buna karşılık tipoloji üretmeyi bırakmak gerektiğini savunan Plus, kontrollü iç mekan sınırlarını (ve kurallarını) gevşeterek mekanı yeni ilişkilere açık hale getirmektedir. Paris 17°, kentsel katmanda farklılık yaratmakta, kentlilerin hayat tarzlarını doğallığına bırakabilmekte ve kenti yaşamaya izin vermektedir. Druot, “Bir apartman kompleksi ya da yüksek yapıyı bizim gördüğümüz gibi değil, o blokların

kendilerinin nasıl oluş'tuklarına göre dönüşmeleri, ve var olmaları önemlidir" der (Ruby ve Ruby, 2007).

Aynı şekilde yıkmadan yapma fikri (virütel olan) ve bu fikrin hayata (edimsel) geçiş süreci de edimselleşme hareketidir. "Mimari üretimin fiziksel yanı, fikirlerimizin niteliğinde dönüştürücü bir etkiye yol açabilir. Yani mimarlık, bizim iyi fikirlerimizin bir çıktısı ya da dışaburumu değildir; onları inşa ederken geri döner ve bu fikirlerin tekrar rol almasını sağlarlar" (Brown ve diğ, 2013).

Çeşitli ilişkilerin, çeşitli üretim biçimlerinin örgütlenme çokluklarının bir arada kesişmesi ile yaşam alanlarını zenginleştirmektedirler. Bu ilişkiler "büyük apartman blok kompleksleri ve uzantılarının kent ile sosyal, coğrafi, morfolojik bir fenomen olarak düşünülmelidir" (Ruby ve Ruby, 2007). Üretim biçimleri ise Druot'nun "yerine koyma, yerdeğiştirme, yoğunlaşma, üstüste çakıştırma" olarak sıraladığı gibi farklılaşma oluşturan etkinliklerdir. Yani yıkmadan yapma fikrinin nasıl hayata geçtiği, hangi katmanların üst üste çakıştığı, yer değiştirdiği gibi manevralar farklılık üretirler. "Forma dayalı ve kaide teşkil eden kuralcı planlama/ tasarlama yerine daha efektif araçlar sunan yerin kendisine dair stratejilerle detaylandırmak mümkündür" (Ruby ve Ruby, 2007).

Sonuç olarak, Plus'ın yaklaşımları, hem yapı ölçeğinde hem kentsel ölçekte eyleme biçimlerinde kuşkusuz yeni bir kapı açmıştır. "Mimarlık ve şehircilik yapma biçimimiz değişmeli" diyen Vassal, şöyle devam ediyor:

Boş kağıt üzerinde proje üretmek öğretildi bize, var olanın üzerinden değil. Şimdi ise, önceden var olan karmaşık ve zengin ilişkilerle, kentle üretmeye dönüştü ve birlikte çalışılması gereken materyal çok fazla. Yepyeni bir şey oluşturmak bir zorunluluk değil. İlişkilerin oluşmasına izin vermek mümkün. Örneğin bir sanayi yapısı, konuta dönüştürülüyorsa, artık o tipik bir konut projesi olmamalıdır, önceden var olanın potansiyelleri yadsınamaz (Ruby ve Ruby, 2007).

Sistemleşmeye mesafeli yaklaşan Plus ekibi, kuralların önceden gerçekleşmiş deneyimler üzerinden kurulmuş olmasından ötürü, yeni bir pozisyon yaratmanın, var olan sistemin dışına çıkmayı gerektirebildiğini göstermektedir. Temsil edilememiş bu alan üzerine, Vassal "Günümüzde yasal düzenlemelerden kaçmanın bir yolu var mıdır?" sorusunu yöneltir. Kuşkusuz kaçmaktan kastı yasadışı uygulamalar değildir. Aksine düzenlemelerin bilinen gerçekleştirilmiş üretimler üzerinden yapıldığını vurgulamak istemiştir. Onlara benzemeyen bir durumla karşı karşıyaysanız,

benzetmek için yıkıp yeniden yapmak yoluna başvurursunuz. Vassal sorusunun arkasından eklemektedir: “Nitelik meselesi bizi sistemin (kuralların) dışında konumlandırabilir mi?” (Ruby ve Ruby, 2007). Bu bağlamda Bruder Klaurs Şapeli örneğinin incelemesinin ardında sorulan soruya ulaşılmaktadır: Edimselleşme gerçekten de sistemin dışına çıkış yolları üzerinde mi konumlanmaktadır?

Plus özelinde, “kalıcı kriz durumu, dönüştürme gibi istisnai bir pratiğe başvurmaya imkan veren şeydir, ki bu yapı yönetmeliklerinden kaçmak için tek kabul edilebilir çözümdür” (Ruby ve Ruby, 2007).

Birisine her tipte konut için farklı adaptasyona izin vermek, onu normların dışına yerleştirmek demektir. Bu, bazı durumlarda zemin kat alanını genişletmek, ya da yukarı katlar için daha çok teras veya daha çok güneş, vs gibi çözümler anlamına gelebilir ancak bunlar dışında, bütün dağılımın ya da zemin alanının organizasyonunun düzenlenmesi gerekmez. Değişikliklerle baş edebilecek daha az rijit çözümlere odaklanılmalı (Ruby ve Ruby, 2007).

Paris 17° konut bloğunun dönüşümünde, Plus grubunun ekonomik, kentsel ve öznel durumlara göre manevralar üretmiş, sistemin ve düzenin dışarısındaki öngörülmemiş olanı açığa çıkarabilmişlerdir. Sistemin içinden üretmelerine rağmen, iktidar olarak mimar olmayı dışladıkları konumları zaman zaman yaratabilmişlerdir. Bir sonraki bölümde, sermayenin dışarıda bırakılabilirliğini sorgulayan, aktörler, mekan, malzeme ve ilişkileri açısından edimselleşmeye açık olma durumundaki bir örnek üretim ele alınacaktır.

4.3 UdN- University of Neighbourhood

UdN; Hamburg’daki HafenCity Üniversitesinin Kentsel Tasarım bölümü dekanı Prof. Bernd Kniess’in, atıl bir binanın üniversite için kullanılabilmesine ön ayak olmasıyla başlayan bir platformdur. Pohl, UdN’i 2008-2013 yılları arasında süren otonom, deneysel bir proje olarak tanımlıyor (Url- 5). Üniversite, 1950lerden kalma, eski bir sağlık yapısı olan binanın iskeletini, işlevini ve biçimini sürekli olarak değiştirdikleri bir araştırma ve uygulama projesi olarak kullanmaktadır. Şantiyelerden ve yıkılan binalardan atılan malzemeler toplanıp yapının strüktürüne eklenmek üzere burada değerlendirilir. Workshop, konaklama, ders, seminer, toplantı, yemek etkinlikleri gibi çok çeşitli kullanımlar için sürekli olarak değiştirilerek kullanılan, kamusal bir mekan sağlamaktadır (Url- 5).

Binanın yer aldığı Wilhelmsburg bölgesi, Elbe adalarında, Hamburg'un merkezinin güneyinde bulunmaktadır. Elbe nehriyle çevrili olduğu için Hamburg'un merkezi ile bağlantısı zayıftır (Url- 5). Coğrafi yapısının etkisi yanında, işçi sınıfı ve göçmenlerin ikamet ettiği, atıl endüstriyel alanların bulunduğu Wilhelmsburg, bazı kesimlerce potansiyel suç ve tehlike barındıran bir bölge olarak görülmektedir. “2007'de Hamburg belediyesi, IBA Hamburg 2013'ü (*International Building Exhibition* - Uluslararası Yapı Sergisi), bölgeyi yeniden düzenlemek ve kentsel gelişimi araştırmak üzere kurmuştur. IBA ve UdN'in kurulmasıyla bölge büyük bir değişim süreci içine girmiştir ve bu değişim olumlu olumsuz çeşitli durumları provoke etmektedir. Günümüz kentsel tasarım ve planlama pratiklerini yeniden düşünmek için bir başlangıç noktası oluşturduğu söylenebilir” (Url- 5).

Şekil 4.11: Hastane binasının UdN'e dönüştürülmesi süreci (Url- 9, 10).

Universitat der Nachbarschaften (UdN) ismindeki “Universitat” yani “Üniversite”, keşfetmeyi; İngilizcesi “Neighbourhood” olan “Nachbarschaften” yani “Mahalle” ise yerel koşullar ve meseleleri işaret ediyor (Url- 6). Mahalle Üniversitesi UdN, hem evrensel toplum bilgisini hem de üniversitenin pratikten uzaklığını eleştiren bir pozisyonda durmaktadır. Kniess'e göre “Kentin tasarlanması, var olan yapısal, sosyal, kültürel ve ekonomik ağlar üzerinden algılanıyorsa bu algı 1/1 ölçekte incelenenilmelidir” (Url- 6). Bu yüzden kendi iş ve çalışma prensiplerini kendisi belirleyen UdN'in müfredatı; 'yapı ve bölgeye aktif olarak yerleşip içinde yaşarken, yapının kendisine maddesel olarak ve yapının kullanımına program niteliğinde gerçek müdahaleler' den oluşuyor (Url- 6). UdN'de, kira yerine, üniversite yararına bir şey bırakmak koşuluyla, sürekli olarak konaklamak mümkün. Bu sayede bölgeyi incelemek isteyen mimarlık ve kentsel tasarım bölümü öğrencilerine, bölgenin içinde yaşayarak deneyimleme imkanı veriyor (Url- 6).

“Deneyimi elinden alınmış bir insanlığa, laboratuvar fareleri için hazırlanmış bir labirent kadar güdümlü ve kontrollü bir deneyimin dayatılmak istendiği bir anda, yani olanaklı tek deneyimin korku ya da yalan olduğu bir zamanda, deneyimin -geçici olarak- reddedilmesi meşru bir savunma oluşturulabilir” (Agamben, 2010). Kapitalist düzen Agamben'in tariflediği gibi güdümlü ve kontrollü bir deneyim alanı sunar. Tariflenmiş alanlar, mekanlar da bu labirentler gibi. Öte yandan UdN'de temsil edilemeyen, öngörülemeyen bir süreç söz konusudur. Yapının tasarlanıp “sonlanmış bir ömrü” yoktur. Yıkımı bile bir deneyim olarak son an'ına bırakılmış ve o zamana kadar tekrar tekrar kurulmakta olan bir yapıdır. Var olan ve temin edilebilen malzeme ile niteliksel olarak dönüştürülmeye devam etmekte, insan ve doğa etkisine sürekli olarak açık kalmaktadır. Mekanın oluşumunu, kurulumunu ve deneyimini örnekleyebilen bir örgütlenme biçimidir UdN.

Binanın sökülün her parçası, yeni, bir işlev için yeniden dönüştürülürken organize edilmektedir. Şantiyelerden, yıkılan binalardan artık malzemeler toplanıp UdN'de değerlendirilebilmektedir. Hem süreç eklenen, kesişen ve çarpıştığı süreç parçalarıyla, hem de binanın kendisi strüktürüne eklenen parçalar ile yeniden montajlanıp kurulmaktadır. UdN'de nesne odaklı değil, deneyim ve zaman odaklı bir mimarlık üretim biçimi söz konusu.

“Süreçsel kendi kendine çoğaltma, açık uçlu gelişim, toplanma, bilinçlilik, kendi kendini devreye sokan süreç” bunlar Valk'in (2013) yenilik üretimi için gerekli gördüğü bileşenlerdir. Kniess'in aktif süreçleri birbirlerine yansıtmak ve değişimin mekansal süreçlerini yaratmak olarak tariflediği, Türkçe'ye “Etkinleştirilmiş Mimarlık” olarak çevirmenin uygun olacağı “Enabling Architecture”, tasarımın sosyal süreçlerle oluşturulduğu bir mimarlık biçimidir (Url-6).

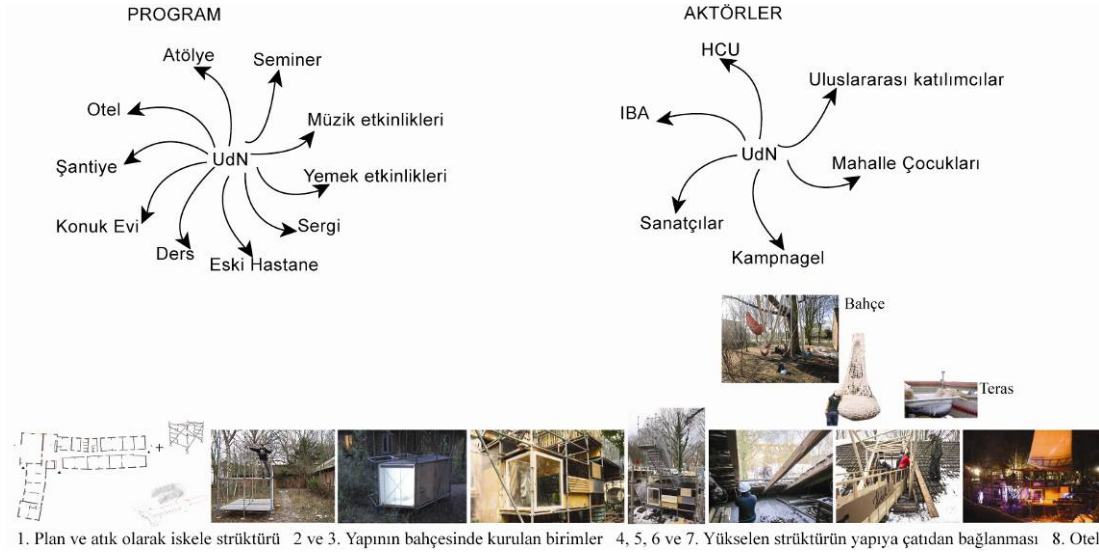
Mimarlık iktidarının olmayışı ile birlikte hareket edebilmek ya da her sürecin farklı otorite ve hiyerarşilerle kurulması, mekanın oluşumunu sürdürülebilir, edimselleşmeyi sürekli kılmaktadır. UdN aktörleri çeşitli yaş gruplarından ve çeşitli disiplinlerden oluşan ve zamanla genişleyen bir kitleyi kapsamaktadır. Wilhelmsburg ya da UdN ile ilgili araştırma yapan, tez yazan öğrenciler ve Uluslar arası workshoplar için gelen konuklar UdN'de konaklayabilmektedir. HCU öğrencileri veya sanatçı grupları, burada mahalle sakinleri ve özellikle mahallenin çocuklarıyla sık sık çeşitli atölyeler düzenlemekteler. Mahalledekiler yapının dönüştürülmesi sürecinde aktif olarak çalışmaktadırlar. Göçmen çocukların kentin genç

öğrencileriyle iletişim kurabilmeleri ve bir yapı üretiminde fiziksel olarak bulunmaları bölgenin kent içindeki geleceğini de haliyle etkilemektedir. Bununla birlikte bu anonim üretim biçimi, sürecin içinde olan her aktörün etkisiyle dönüşmeye, uygulanırken bile değişmeye devam etme potansiyelini taşır. Yönetim birimi olmayan UdN'in kullanıcıları, çeşitli durumlara yönelik kullanımlar için kendi içlerinde organize olarak ekipler ve senaryolar kurarlar. Buradaki öngörülemezliği, virtüeli aktarma olanağı yoktur; ancak deneyimle ve zamanla açığa çıkacaktır. Öyle görünüyor ki Sürekli kendini dönüştüren ve bu değişimleri anlamak için incelenen bir yapı olduğu için, kendinde dönük araştırmaları bile sürekli değişim halinde olmak durumundadır. Hatta bu durum için Bernd Kniess “örtük araştırma” (embedded research) ve “süregiden yapma” (ongoing making of” terimlerini kullanmaktadır (Url- 7).

Projenin kendine koyduğu önemli bir sınır var aslında: Sermayeden bağımsız kalarak yaşamını sürdürmek. “Destekçiler, öğrenciler ve gönüllüler ile dönüştürülebilen düşük bütçeli bir proje olan UdN'in sınırlarını belirleyen tek şey finans ve malzeme kaynağıdır. Bu yüzden destekçileri büyük önem taşır. Maliyet konusunu dışarıda bırakabilen bir iş nasıl yürürdü?” (Url- 8) sorusunun cevabına, UdN'dekiler yaşayarak ulaşma peşindeler. Peki bir mimarlık üretimi nasıl maliyet ve otoriteyi dışarıda bırakabilir? Düşünceyi, etkinliği, süreci öne çıkarmak bu meselenin en önemli parçası (Url- 8). UdN, projenin başından beri, yeni kullanımlar için aktif olarak dönüşmeye devam etmektedir. Sürekli otorite ve sermayenin dışında kalabilecek şekilde hayatta kalma, sürekli bir edimselleşme durumu söz konusudur

Yapının üniversiteye verildikten sonraki dönüşümüyle, sık sık bahçesinde çocuklarla atölyeler, müzik, yemek gibi etkinlikler gerçekleşmektedir. “Kullanım, program, tasarım ve inşa süreçlerinin kendi aralarında karşılıklı değişimlerine dayanır. Bu süreçler dinamiktir, çizgisel ya da kronolojik bir sırayla ilerlemez” (Url- 5).

Her bir kullanımda aktörler yeniden örgütlenir, mekan yeniden kurulur üstelik bu kurulum ve kullanım sürecinde bile başka örgütlenmeler ile birbirine eklenebilir ya da bağımsız olarak sürebilir.

Şekil 4.12: UdN'in otele dönüştürülmesi süreci (Url- 9, 10).

Örneğin, yapı artık son senesinde, IBA konukları için otel olarak dönüştürülmektedir. Bölüm derslerinden biri bu otel uygulamasının yoğunlukla içindeyken, uluslar arası workshoplar kurgulayarak sürecin katılımcısını artırmakta ve disiplinlerarası birlikteliklerini sürdürmektedirler. Otele dönüştürülmesi sırasında, Şekil 4.12'de görüldüğü gibi, yapının kurgusunu tamamıyla değiştirmekte, çatıdan eklemelenen yeni birimler inşa etmektedirler. Bu çalışmalar sürerken, başka sanatçı gruplarının atölye veya etkinlikleriyle birlikte mekanı kullanabilmekte. Sahip olduklar malzeme, fikir ve paylaşımcı işgücüne bağlı olmaları dışında, sermaye ve iktidar belirleyicilerini büyük ölçüde ortadan kaldırmışlardır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, mimari üretimlerin ve bu üretimlerin eleştirisinin, “temsil sistemi” olmasından öte, “düşünme aracı” olabileceğine işaret etmektedir.

Edimselleşme ile düşünebilmek, hem tasarlanmış, inşa edilmiş (ya da edilmemiş) yaratıcı üretim pratiklerine bir eleştiri gözlüğü sunabilir, hem de henüz tasarlanmamış gelecek üretimler için, eyleme biçimlerine yönelik açıcı bir bakış açısı olabilir. Bir tasarım yöntemine dönüşemez çünkü farklılaşma ve edimselleşmenin her bir üretim için yeniden tanımlanması gerekmektedir. Her üretim, kendindeki değişim hareketi üzerinden ele alınmalıdır. Bir eleştiri modeli aracılığıyla tek bir doğru aramak değil, üretimi düşünceyi çoğullandırmak esas olmalıdır.

Deleuze, düşünmeyi ‘dışarı’ya tartışarak sorunlaştırır. Dışarısının, “birbirini tamamlayan iki anlamı vardır; 1-temsil edilemeyen, ya da temsilin dışarıya, 2-bizzat temsil edilemeyen tutarlılığı, ilişkilerin formel olmayan sahası. Dışsallıktan başka hiçbir şeyin peşinen varsayılmadığı –ki bu tam da her türlü peşin varsayımı reddeder- bu sahaya içkinlik düzlemi adını verir” (Zourabichvili, 2008). Yani aslında dışarıda kalanı düşünmek hem gereklidir hem de düşünülmesi mümkün değildir, çünkü düşünülebiliyorsa o bir olanaklıdır. Bu çalışmadaki mimari örnekler deşifre edilirken ortaya çıkan ortak bir sonuç sistemin dışına çıkılmış olması oldu. Tabi ki tamamıyla düzeni altüst etmiş üretimler ya da informel yapılaşmalar değildi bunlar. Kendi kaçış çizgilerini oluşturmuş, bilinen ya da önlerine sunulandan seçmek yerine, düşünce ve manevra üretmiş üretimlerdi. Temsil edilmemiş olanı, dışarıyı düşünmüşlerdi.

İncelenen örneklerde rastlanan diğer bir ortak sonuç, yaşamsal bir pratik olarak yaklaştıkları mekan üretiminde, öznelliklerin ortaya çıkabileceği açıklıklar bırakmış olmalarıydı. Edimselleşmeye açık olmak, üretim sürecinin çeşitli aşamalarında mümkün olabilmiştir. Bazen tasarım ya da temsil yöntemi, bazen malzemelerin örgütlenmesi, bazen organizasyonel yapısı ve tüm edimselleşmelerin örgütlenmesi sonucunda ve sürecinde, nitelik üreten yapılar olarak anılabilmekteler.

Kıymetli olan edimsel nesne ya da virtüel özne’den çok “edimselleşme”nin

kendisidir. Edimselleşme, süre’de gerçekleşir ve fark üretir. “Farklılık, bir şey değil, bir süreçtir, o kıvrımların açılması anlamında bir açmadır, bir nesne veya kendilik değil, canlı ve dirimsel bir süreçtir” (Yetişkin, 2011). ‘Potansiyel değişebilme gücü’ olarak tariflediğimiz ‘virtüel olanın’ süredeki hareketi olan edimselleşmeyi, daha açık ortaya koyabilmek için gerçekleşme hareketi ile kıyaslamıştık. Kapitalist düzen, eylemselliği kapatır. Çünkü önbiçimciliği, dolayısıyla “gerçekleşme”yi “edimselleşme”ye yeğler.

Deleuze’ün fark yaklaşımını, edimselleşme ve ilgili tüm kavramlarla bir çerçeve yaratıldıktan sonra, örneklerin analizi, tezin kendini keşfe çıktığı bölüm halini almıştır. Çalışmanın niyeti, inşa edilmiş yapıları anlamlandırmak değil, (anlamlandırmak dışsallaştırmak olurdu), özgürleştirici bir düşünsel yaklaşımı, bu tarz bir üretimin alanına yaymaktır.

KAYNAKLAR

- Agamben, G.** (2010). *Çocukluk ve Tarih: Deneyimin yıkımı üzerine bir deneme*. Kanat Kitap, İstanbul, Türkiye.
- Akdere, İ.** (2004). *Marksizmde Temel Kavramlar*. Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Türkiye
- Baker, U.** (t.y.a). Spinoza:Hayatın Geometrisi. Alındığı tarih: 21.06.2013, adres: <http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=8,80,0,0,1,0>
- Baker, U.** (t.y.b). Körotonomedy Otonomist Tartışma Grubu. Alındığı tarih: 21.06.2013, adres: <http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=21,229,0,0,1,0>
- Baker, U.** (t.y.c). Yaratımın Güçleri: Alındığı tarih: 21.06.2013, adres: <http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=21,225,0,0,1,0>
- Bauman, Z.** (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye
- Colebrook, C.** (2009). *Gilles Deleuze*. Doğu Batı Yayınları, Ankara, Türkiye
- Deleuze, G.** (2009.a). *Francis Bacon Duyumsamanın Mantığı*. Norgunk Yayıncılık, İstanbul, Türkiye.
- Deleuze, G.** (2009.b). *İssız Ada ve Diğer Metinler*. Bağlam Yayınları, İstanbul, Türkiye
- Deleuze, G.** (2010). *Bergsonculuk*. Otonom Yayıncılık, İstanbul, Türkiye
- Ednie-Brown, P., Burry, M. ve Burrow, A.** (2013), The Innovation Imperative: Architectures of Vitality. *Architectural Design*, 83(1), 8-17.
- Eliasson, O.** (2009, Şubat). Olafur Eliasson: Playing with space and light (Vidyo), adres: http://www.ted.com/talks/olafur_eliasson_playing_with_space_and_light.html
- Glancey, J.** (2007). İssız Sadelik 1. Alındığı tarih: 03.05.2013, adres: <http://v3.arkitera.com/h17662-issiz-sadelik.html>
- Hammer, T.** (2007). Difference and Creativity: Virtuality and Actualisation in Deleuze's Reading of Bergson, *Philosophy Today*, Sf. 60-68

- Hardt, M.** (2012). *Gilles Deleuze: Felsefede Bir Çıraklık*. Otonom Yayıncılık, İstanbul, Türkiye
- Karatani, K.** (2006). *Metafor Olarak Mimari*. Metis, İstanbul, Türkiye
- Karayemiş, O.** (2012). Deleuze ve Guattari Bölüm1: Bergsonculuk. Alındığı tarih: 21.06.2013, adres: <http://www.kavramveduyum.com/2012/04/deleuze-ve-guattari.html>
- Lindstead, S. ve Thanem, T.** (2007). Multiplicity, Virtuality and Organisation: The Contribution of Gilles Deleuze, *Organisation Studies*-28, Sf. 1483-1501
- Miessen, M.** (2013). *Katılım Kabusu*. Metis, İstanbul, Türkiye.
- Reinmuth, G.** (2011). The Known and Unknown, *Conditions*, 8, Sf. 18-23.
- Ruby, A. ve Ruby, I.** (2010), Extra Space, Extra Large: On the Recent Work of Lacaton. A. Ruby (Ed.), *2G Libros Books Lacaton & Vassal* (Sf. 6-10). Editorial Gustavo Gili, Barcelona.
- Ruby, A. ve Ruby, I.** (2007), *Plus (Large Scale Housing Developments Anexceptional Case)*. Editorial Gustavo Gili, Barcelona.
- Sarvan, C. ve Özgün, A.** (t.y). Ulus Baker ve Sinema Üzerine, Alındığı tarih: 21.06.2013, adres: <http://www.korotonomedia.net/kor/index.php?id=22,270,0,0,1,0>
- Sezen, B.** (2012). *Yaratıcı Yıkmanın Dönüşüm Ekseninde Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Sevinç, T.** (2013). *Zaman-Mekan Kavramının Mimarlığa Etkileri* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Sveiven, M.** (2011). Bruder Klaus Field Chapel, Peter Zumthor. Alındığı tarih: 03.05.2013, adres: <http://www.archdaily.com/106352/bruder-klaus-field-chapel-peter-zumthor/>
- Tanju, B.** (2010), Mimarlık:İmkenmekan Sürümü. E. Uzer ve diğerleri (Ed), *İmkenmekan (Kamusal Mekanda Küçük Ölçekli Müdahaleler)* (Sf. 5-8). Scala Matbaa, İstanbul, Türkiye
- Tanju, B.** (2007). Açç! Açç! Açç! *Arredamento Mimarlık*, 199, (Sf.49-51), Boyut, İstanbul.
- Url-1** <<http://gaygamer.net/2013/05/fear-for-the-flesh-francis-bacons-influence-on-silent-hill>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-2 <[http:// www.concrete.net.au/CplusA/issue7/bruder.php](http://www.concrete.net.au/CplusA/issue7/bruder.php)>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-3< <http://www.archdaily.com/106352/bruder-klaus-field-chapel-peter-zumthor/>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-4 <<http://www.lacatonvassal.com>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-5<<http://urbalize.com/2013/01/22/neighbourhoods-university-udnermoghlichungs-architektur-for-the-learning-city-in-hamburg-wilhelmsburg/>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-6<<http://urbanblindspots.wordpress.com/2012/11/12/prof-bernd-kniess-hcu-hamburg/> (Kniess,2012)>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-7 <<http://betterymagazine.com/ideas/university-of-the-neighborhood/> (Ben Pohl, y?)>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-8< <http://udn.hcu-hamburg.de/de/?p=135>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-9< <https://www.facebook.com/pages/Universit%C3%A4t-der-Nachbarschaften-UdN/130997420278413?fref=ts>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Url-10< <http://udn.hcu-hamburg.de/de/>>, alındığı tarih: 21.06.2013

Valk, V. (2013), Architecture As Initiative (A Manifesto). *Architectural Design*, 83(1), 38-43.

Yetişkin, E.B. (2011). Sinematografik Düşünebilmek: Deleuze'ün Sinema Yaklaşımına Giriş, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, No. 40, 2011, (Sf. 123-141), İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Yırtıcı, H. (2005). Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi. İstanbul Bigi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye

Yücefer, H. (2009). Çevrilmemiş Bir Deleuze Metni: Virtüel ve Edimsel 1. Alındığı tarih: 28.01.2013, adres: <http://yasamisaretleri.blogspot.com>

Yücefer, H. (2010), Deleuze'ün Bergsonculuğuna Giriş. G. Deleuze, *Bergsonculuk* (Sf. 7-49). Otonom Yayıncılık, İstanbul, Türkiye

Zourabichvili, F. (2008). *Deleuze: Bir Olay Felsefesi*. Bağlam Yayınları, İstanbul, Türkiye

Zumthor, P. (2006a). Thinking Architecture. Birkhauser-Publishers For Architecture, Basel; Boston.

Zumthor, P. (2006b). *Atmospheres*. Birkhauser-Publishers For Architecture, Basel, Boston

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Didem Sağlam

Doğum Yeri ve Tarihi: Konya, 1985

Adres: Şişli, İstanbul

E-Posta: didem.saglam@gmail.com

Lisans: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü 2009